

KLASİK ÇİN METİNLERİNDE YABANCI HALKLAR: BAHAR VE GÜZ YILLIKLARINA GÖRE DİLER, RONGLAR VE HUNLARA BIRAKTIKLARI MİRAS

Gürhan KIRİLEN*

Öz

Çin düzlüklerinde Bahar-Güz Dönemindeki (M.Ö. 722-482) siyasi olaylar, çoğunluğu göçebe-çoban olan yabancı kavimlerin etkinliklerine sahne olmuştur. Dönemin tarihsel olaylarını yorumlayan Zuozhuan, Gongyang ve Guliang'a göre, Yi, Di ve Rong adlarıyla anılan bu kavimler Zhou Sarayı'na tabi olan diğer beyliklerle olduğu gibi kendi aralarında ilişkiler kurmuş ve etkileşimde bulunmuşlardır. Çin Klasik Metinleri'nde görüldüğü kadarıyla, yabancılarla ilişkilerde, onları siyasi söylemin dışında tutmaya çalışan bir yaklaşım göze çarpmaktadır. Bu durum kültürel farklılıklar üzerinden zaman zaman hor gören bir söylemi de beraberinde getirmektedir. Gongyang metninde "Çin'in, yabancıların ellerine bırakılmaması gerektiği, ne olursa olsun onlar tarafından yönetilemeyeceği" vurgusu göze çarpmaktadır. Ancak aşağıda ele alınan kaynaklarda, Çin'in "yabancılarla" somut siyasi ilişkilerinin çok çeşitli şekillerde hayata geçirildiği görülmektedir. Buna göre, Zhou Hanedanı Dönemi'nde Yi, Di ve Rong gibi halklar ile Zhou Beylikleri arasındaki ilişkilerin, anlaşma ve ittifakları, evlilikleri, yazışma ve iyi niyet akıtları gibi sosyal etkileşimin pek çok yönünü kapsadığı anlaşılmaktadır. Zhou Döneminin sonunda (M.Ö. 221) Hunlar'ın tarih sahnesine çıkışıyla birlikte, Yi, Di ve Rong gibi göçebe-çoban halkların kültürel ve siyasi mirası da büyük Hun Birliği'ne kalmıştır. Bu çalışma Güz-Bahar Döneminde meydana gelen olaylar içinde yabancı halkların siyasi etkinliklerini ele alarak Hunlara kalan kültürel ve siyasi mirası ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: Yi, Di, Rong, Zhou Hanedanlığı, Yabancı halklar, Siyasi ve Kültürel İlişkiler

Abstract

Foreign Peoples in The Chinese Classics: Yi, Di and Rong Peoples According to the Chun Qiu Commentaries and the Haritage Left to Xiongnu

During the Spring and Autumn Period (722-482 BC) some foreign actors took part in political affairs on Chinese plains. According to the classical texts of

---

* Arş. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü. gukirilen@hotmail.com

Zuozhuan, Gongyang and Guliang, the Yi, Di and Rong people living in the north and western parts of “Central Plain” interacted intensively with the other states that belonged to the etiquettes of Zhou Palace. On the other hand it is commonly assumed that the political discourse of the period had an intension to keep the foreign peoples out of the established relationships of Zhou states. By labeling them as unruly and uncivilized, it is also shown that texts maintained a derogative approach towards them. And in Gongyang text we even see a warning repeatedly states “the Middle Kingdom cannot be left to the foreigners’ hands.” But a closer look into the Zhou states’ political relations with the foreigners reveals many aspects of similar interaction within the Zhou states also occurred in their relations with foreign peoples. According to the texts, these foreign people mentioned with the names of Yi, Di and Rong made treaties and alliances, engaged in political marriage, sent envoys and managed territory. In the end of the Zhou period the Sedantary Empire of Xiongnu emerged, a cultural and political heritage was left to them.

Keywords: Yi, Di, Rong, Zhou Dynasty, Foreign peoples, Political and Cultural Relations

Zhou Hanedanlığı ve Bahar-Güz Döneminde Yabancı Halklar (M.Ö. 722–221)¹

Çin’de Zhou Hanedanı’nın (okunuşu: “coğ”)² siyasi gücünü yitirmeye başladığı Bahar-Güz Dönemi’nden (M.Ö. 722–481) itibaren, merkezin otoritesi feodal beylerin eline geçmiş ve beyler zaman içinde Zhou Sarayı’ndan bütünüyle bağımsız birer iktidar odağına dönüşmüştür. Zhou Sarayı’nın itibari gücünü Göğün Oğlu unvanı³ sağlarken, diğer beyliklerin pek çoğu, Zhoular’dan daha güçlü olsalar da, yöneticilerinin unvanları “bey 公” olarak kalmıştır. Savaşan Beylikler Dönemi’ne (M.Ö. 476–221) geldiğinde ise artık Zhou Hanedanı’nın eski gücünü geri kazanamayacağı anlaşıldığından, ülkeyi yönetme konusunda yetkinin kime geçeceği tartışmalara yol açmış; beyler kendi konumlarını yükseltmek ve ülkenin yönetimine talip olduklarını göstermek amacıyla unvanlarını Zhou Hükümdarı ile aynı olan “wang 王” olarak değiştirmişlerdir. Bu dönemde beylikler arası ilişkiler Çin’de erken diplomasi diyebileceğimiz türden

¹ Bu çalışma Doktora tezinden bir bölümün geliştirilmiş halidir. Kirilen, Gürhan, Çin Klasik Metinlerinde Yabancılar: Yi, Di, Rong ve Hu Terimleri, A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2012.

² Bu yazıda gitgide yaygınlık kazanan Pinyin yazı çevirimi kullanılmıştır. Wade Giles ve Türkçe okunuşlarıyla karşılaştırmak için bkz. http://www.academia.edu/2071842/Pinyin_Turkce_Wade_Yale_ve_IPAya_Gore_Cince_Sesletim_Tablosu_Taslak

³ Gök’ün Oğlu sıfatıyla Çin hükümdarı, Gök (doğüstü) ile Yer (dünyevi) arasında “baskın Gök”ün doğasına uygun biçimde ilişki kurabilecek yegâne varlık olarak gösterilmektedir. Shuowen Sözlüğü’nde, “Üç [temel] şey Gök, Yer ve İnsan’dır ve onları birbirine bağlayan hükümdardır” denmektedir. Bu tanım iki bin yıl boyunca Çince’de “wang 王, kral-hükümdar”ın kökenine ve anlamına ilişkin temel açıklama olarak kabul görmüştür.

ilişkilerin ilk örneklerini ortaya çıkarmıştır. Askeri gücün ve beylikler arası ittifakların belirleyici olduğu yaklaşık 300 yıl boyunca Çin toprakları, sayıları yüzü bulan beyliklerce paylaşılmıştır. Çin, bu dönemde siyasi bakımdan bölünmüş bir görünüm arz etmektedir ve artık iyice zayıflamış olan Zhou Hanedanı'nın elinde yalnızca kalıttan gelen bir önderlik vasfı ile ahlaki ve törensel bir hükümdarlık yetkisi kalmıştır. Çin düzlüklerinin farklı bölgelerine dağılmış olan yüz kadar beylik, zaman içerisinde en güçlü yedi beylik tarafından ele geçirilir. Böylece Savaşan Beylikler adı verilen çalkantılı dönem başlamış olur.⁴ Chu 楚, Qi 齊, Yan 燕, Qin 秦, Han 韓, Zhao 趙 ve Wei 魏 beyliklerinin uzun süren mücadelelerine sahne olan Savaşan Beylikler Dönemi'nin sonunda, Batıda yer alan Qin Beyliği diğerlerini egemenliği altına alarak Çin'i tek yönetim altında toplamayı başarır. (M.Ö. 221)

Savaşan Beylikler Döneminde beylikler arası ilişkiler belirli bir sistem oluşturacak derecede gelişir.⁵ Dönem boyunca 484 savaşın yanında 450 kadar da diplomatik ilişki kaydı bulunmaktadır. Bunlara bakarak Wang Kaixi, belli başlı üç tip ilişki tespit etmiştir. Bunlar; (1) bir beyliğin hükümdarının bizzat bir başka beyliği ziyaret etmesi, (2) elçiler gönderilerek ilişkiler geliştirilmeye çalışılması ve (3) önemli bir konuyu görüşmek için beylerin bir araya gelmeleridir (Wang 1999: 36).⁶ Daha önce, Bahar - Güz Döneminden itibaren (M.Ö. 770-476) siyasi ilişkiler belirli nitelikler kazanmıştır ve Zhou Hanedanına (M.Ö. 1046-221) bağlı beyliklerle aynı coğrafyayı paylaşan yabancı halklar, bu uygulamalarda rol almışlardır. Beyliklerin düzenlediği toplantılara katılanlar arasında "Di 狄" ve "Rong 戎" kavim adları dikkat çekmektedir. Diler ve Ronglar güçlü aktörler olarak

⁴ Çin'de tarihsel dönem adları daha sonraki zamanlarda, geriye dönük olarak oluşturulmuştur. "Bahar ve Güz" adı o dönemin (M.Ö. 722-481) tarihsel olaylarını anlatan aynı adlı eserden gelmektedir. Benzer biçimde "Savaşan Beylikler" adı da bu adla anılan bir tarih eserinin adının döneme atfedilmesiyle gerçekleşmiştir. Bu nedenle gerçekte belirli oranda itibari olmakla birlikte, her iki dönemi de içine alan Zhou Hanedanı M.Ö. 1100- 221 adımı kullanmayı tercih ettik.

⁵ Erken dönem pre-diplomasi örnekleri arasında Zhang Yi ile Su Qin'in beylikler arası ilişkilerde ortaya koydukları çabaları günümüz diplomatlarına parmak ısırtacak derecede başarılıdır. bkz. (Wang 1999, 7) Fakat Zhang Yi de, Su Qin de, modern anlamda diplomat olmaktan uzak birer danışmandır. İlişkilerin incelenmiş törensel yanlarını bir kenara bırakarak özüne baktığımızda karşımıza, modern dünyanın ulusal çıkar merkezli diplomatik yaklaşımından farklı bir yaklaşım çıkmaktadır. Uygulamada bu ilişki biçimi misafir ağırlama pratiğinin kurallara bağlanmasıyla ya da mevcut geleneksel adetlerin standartlaştırılmasıyla sağlamlaştırılmış görünmektedir.

⁶ Söz konusu üç tür ilişki doğal olarak, sadece siyasi ilişkiden ibaret değildi. Ekonomik ve beşeri konularda da işbirliği söz konusuydu. Örneğin; Qin Beyliğinin Baş Danışmanı Bai Li, Jin Beyliği'nde yaşanan kıtlıktan sonra Hükümdarına gıda yardımı yapmanın erdemli bir davranış olacağını tavsiye eder. Bai Li şöyle der; "Gök'ün felaketi dolanıp durur; [her] memlekette [her] çağda vuku bulur; felakete yardım etmek, komşu[nun derdine] ortak olmak, *Yol'* a uygun davranmaktır; *Yol'* a uygun davranmak mutluluk getirir." demiştir. (Zuozhuan: 48).

siyasi ilişkiler içinde yer almaktadırlar. Bu halklar kendi aralarında, diğer beyliklerle ve Zhou Sarayı ile ayrı ayrı anlaşmalar yapmaktadırlar. Ancak dönemin siyasi söyleminin, göçebe halkları yine de ilişkiler ağının dışında tutmaya çalıştığı görülmektedir. Gongyang metni içinde, “Çin’in, Yi ve Dilerin (yabancıların) ellerine bırakılmaması gerektiği, [ne olursa olsun] onlar tarafından yönetilemeyeceği” vurgusu göze çarpmaktadır. (Gongyang: 55) Diğer yandan aşağıda ele alınan kaynaklarda, “yabancılarla” somut siyasi ilişkilerin çok çeşitli şekillerde hayata geçirildiği görülmektedir. Zhou Hanedanı Dönemi’nde Di ve Ronglar ile Zhou Beylikleri arasındaki ilişkiler; anlaşma ve ittifakları, evlilikleri, ticari ve askeri ilişkileri kapsamaktadır.

Yi, Di ve Rong kavim adları özellikle Konfüçyüs’ün derlediğine inanılan Bahar-Güz Kayıtları’nda ve onun açıklamalı nüshaları olan Zuo zhuan 左傳, Gongyang Zhuan 公羊 ve Guliang Zhuan’da 穀梁傳 karşımıza sıkça çıkmaktadır. Bu üç metin, Bahar-Güz Kayıtlarının yorumlu nüshaları olduğundan, metinler içinde yabancı kavimler için kullanılan adlar karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır. Böylece yalın ve kısa cümlelerden ibaret olan asıl anlatıların farklı yorumları görülebilecek; yabancılar için kullanılan adlar, Klasik Metinler içinde önemli yer tutan yorumlu nüshalardaki kullanımlarıyla anlam kazanmış olacaktır. Bu sayede hem Di ve Rongların tarihsel süreçteki konumları anlaşılacak hem de siyasi yazında “yabancıların” nasıl algılandığı anlaşılacaktır.

Bahar - Güz Yıllıklarının ilk yorumlu metni, Zuo zhuan 左傳; M.Ö 722 ile M.Ö 468 yılları arası dönemi anlatmaktadır. Bir yorum metni olan Zuo zhuan, Konfüçyüs’ün derlediğine inanılan Bahar - Güz (Chun Qiu) adlı kısa tarih kronolojisinin yorumlu nüshasıdır. Çin’in kronolojik anlatı tarzındaki ilk hikâyeci tarih kitabı olan bu eser, aynı zamanda “Bahar - Güz Dönemi” hakkında önemli detaylar da içermektedir. “Gongyang” ve “Guliyang” yorumlarıyla birlikte Zuo zhuan, ilk sistematik yıllıklar olarak görülürler. Zuo zhuan, Lu Beyliği’nin on iki hükümdarının yönetimleri süresince, Çin’de yaşanan siyasi olayları, neden sonuç ilişkileri ile vermektedir. Olay anlatımları diğer metinlere göre daha detaylı olduğu için üç yorumlu nüshanın en itibarlısı olarak kabul edilir. Yabancı halklarla Zhou Sarayı’na bağlı beylikler arasında ilişkilerin çeşitli yönleriyle görülebildiği bir eserdir.

Gongyang 公羊傳, Klasik Metinler arasında yer alan Bahar – Güz Kayıtları’nın yorumlu bir diğer metnidir. Savaşan Beylikler Dönemi’nde, Qi Devleti’nden Gongyang Gao’nun öğrencisi olan Zixia tarafından yazılmıştır. Zuo zhuan ve Guliyang Nüshası ile birlikte, Bahar - Güz Kayıtları’nın üç yorumundan biridir. Bu eserde, yabancıları dışlayan Çin merkezli bir yaklaşım sergilenir. “Birlik” ve “düzen” en önemli kavramlardır. Yorumcu bir dil ve üslup benimsenmiştir. “Bu ifade ne anlama gelir?” “Neden bunu

söylemiştir?” gibi sorularla, merkezi yönetimden yana siyasi dersler çıkararak bir anlatım ortaya konmuştur. Han Hanedanlığı'nın başlarından itibaren (M.Ö. 206-) Konfüçyüsçü âlim ve devlet adamlarından bu eseri iyi bilmeleri ve yorumlayabilmeleri beklenir. Bu sebeple Gongyang Nüshası saray çevresinin düşüncelerine rehber niteliğindedir.

Guliang Nüshası 穀梁傳, aynı adı taşıyan bir yazara atfedilse de bu bilgi kesin değildir. Metnin yazıldığı tarihe ilişkin de kesin bilgi bulunmamaktadır. (Yang 1963: 182) Kısmen, Savaşan Beylikler Dönemi kadar eski bir tarihin sözlü geleneklerini temel almasına rağmen, metne dair ilk atıflara Han Hanedanlığı döneminde rastlanır. Guliang'ın özelliği soru-cevap tarzında kaleme alınmış olmasıdır. Bu eser de Bahar – Güz metnine paralel, Lu Beyliği boyunca yaşanan önemli olayları yorumlar. Gongyang metni gibi bu metin de olayları soru sorup yorum yaparak ele alır. Gongyang Nüshası'nda olduğu gibi, Guliang Nüshası'nda da, Bahar – Güz Kayıtları'nın politik ve sosyal mesajlarının açıklanmasında, Zuozhuan'ın hikâyeci üslubuna karşın didaktik bir üslup benimsenmiştir.

Bu metinlerde göçebe çoban halklar için kullanılan adların sık geçtiğini söylemek mümkündür. Zuozhuan'da 'Yi' 126 kez, 'Rong' 111 kez, 'Di' adı ise 92 kez geçmektedir. Metinlerin, kısa cümlelerle anlatılan tarihî olaylara ek yorum ve notlar olduklarını akılda tutacak olursak, bu sayılar, özellikle Çin'in Kuzey, Kuzeydoğu ve Kuzeybatısında yaşayan göçebe-çoban halkların Çin'de siyasetin başlıca aktörleri arasında yer aldıklarını göstermektedir. Çin'in Güneyindeki yabancılar için kullanılan diğer bir ad olan 'man', metinlerde yalnızca 21 yerde geçmektedir. Geçtiği yerlerde ise belirgin bir olay ya da bir kavimden söz ederken değil genel olarak 'yabancı' anlamıyla kullanılmaktadır. Zaman zaman da 'Yi', 'Di' ve 'Rong' adlarıyla birlikte bir tamlama oluşturacak şekilde bitişik kullanılmıştır. M. Ö. 7. ve 6. yüzyıllarda Çin beyliklerinin yoğun ilişkide olduğu kavimlerin Kuzey ile özdeş, göçebe-çoban kültür çevresinde yaşayan halklar olduğu anlaşılmaktadır.

1. Klasik Metinlerde Yiler

Klasik Metinler⁷ içinde yabancı halklar için en çok kullanılan im Yi (夷) dir. “Yi”nin ilk anlamı “düzlük”tür. Düz, düzleştirmek ve ortadan

⁷ Klasik Metinler; Han Hanedanlığı'ndan (M.Ö. 206) başlayarak Çin'in düşünsel ve yönetsel geleneğinde birincil derecede önem atfedilen “Beş Klasik Kitap (Yi Jing 易經, Shu Jing 書經, Shi Jing 詩經, Liji 禮記, Chun Qiu 春秋)”; Güney Song Hanedanlığı (1127–1279) zamanında Zhu Xi (1130–1200) tarafından Dört Kitap 四書 adıyla bir araya getirilen Lun Yu 論語, Zhong Yong 中庸 Da Xue 大學 ve Mengzi 孟子 ve Tang Hanedanlığı hükümdarı Tai Zong 太宗'un döneminde Beş Klasik Kitap'a eklenen Xiao Jing 孝經, Zhou Li 周禮, Yi Li 儀禮, Er Ya 爾雅'nın oluşturduğu “13 Klasik Kitap”tan oluşmaktadır.

kaldırmak gibi anlamları da bulunmaktadır. Fal Yazıtlarında⁸ geçtiği haliyle “insan” imine benzerliği dikkat çekicidir. Diz kırarak oturan bir insan biçiminde resmedilmiş olan “yi 夷” ile “ren 人” [insan] yalnızca alt tarafa uzanan bir çizginin kıvrımıyla ayırt edilmektedir. (Cao, Su 1999: 624) İm daha sonra “大”(da) [büyük] ve “弓”(gong) [yay]’dan oluşan yeni bir yazıma kavuşmuştur. Shuo Wen Sözlüğü’nde⁹ bu im için kısa bir açıklama verilmiştir; “Yi, Doğulu insandır”. Mançu Dönemi âlimlerinden Duan Yucai¹⁰ ise; “[Yi] büyük insan demektir, yay taşıyan bir insan” (Duan 1981: 493).

Konuşmalar Kitabı’nda Konfüçyüs Dokuz Yiler’in arasında yaşayacağını söylediğinde, bir başkası; ‘onlar kabadır Nasıl böyle bir şey yamak istersiniz?’ diye sormuştu. Konfüçyüs ise “eğer bişr beyefendi onların arasında yaşamak isterse onlara artık Yi denemeyeceğini” dile getirerek kendi kültür çevresini yüceltmişti (Lunyu: 9–13).¹¹ Yine Konuşmalar Kitabı’nda Konfüçyüs bu kez yabancıları küçük gören bir bakışla değerlendirir: “Başlarında hükümdarı olan Yi- Diler dahi, Çin’in başsız haliyle boy ölçüşemez.” (Lunyu: 3–5). Konfüçyüs’ün kendi sözleri arasında kabul edilen bir diğer örnekte de bu yaklaşımı görmek mümkündür. Fan Chi “beşeri münasebetin” nasıl olması gerektiğini sorduğunda Konfüçyüs’ün yanıt olarak; “bulduğun yerde saygılı, işinde ciddi ol [ve] başkalarının karşısında haddini bil; bu ilkeler Yi ve Diler’de dahi değişmez” dediği kayıtlıdır (Lunyu: 13–19). Yi ve Diler ile Çin beyliklerinin farklı olduğu anlaşılakta, “beşeri ilişkilerin” temel ilkelerinin evrenselliği ortaya konmaktadır.¹²

8 Fal Yazıtları; Jiaguwen 甲骨文, Kehanet Kemikleri olarak da bilinir. Shang 商 (-16–11 yy) ve Zhou 周 Hanedanlıkları (-11 –3.yy) döneminde bağa ve düz yüzeyli hayvan kemikleri üzerine kazıyarak yazılan Çin’in ilk yazılı belgeleridir. Çoğunlukla fal ve kehanetle ilişkili içeriğe sahiptir. 1928–29 yıllarında Yin kalıntılarında yapılan sistemli kazılar sonucunda ortaya çıkan buluntuların çokluğu bu konu üzerindeki çalışmalara büyük ivme kazandırmıştır. Sinoloji ve Çin tarihi açısından Fal Yazıtları bir devrim yaratmıştır. (Chow, 1946: 3–4)

9 Shuowen Jiezi 说文解字, Çin’in en eski ve kapsamlı sözlüğüdür. Kısaca “Shuowen” adıyla da bilinir. Doğu Han Hanedanlığı zamanında Xu Shen 许慎 tarafından derlenen eserin M.S. 100–121 yılları arasında kitaba dönüştürüldüğü bilinmektedir. Orijinali ondört bölümde toplanan 9353 imden ve bunların açıklamalarından oluşur. Daha sonraki dönemlerde komantarlı nüshaları ortaya çıkmıştır ve metne eklemeler yapıldığı bilinmektedir.

10 Duan Yucai, 1735–1815 (Ruoying 若膺 adıyla da bilinir), Çinli dilbilimci ve etimolog. Çince imlerin eski okunuşlarını 17 gruba ayıran Duan Yucai, “eş seslerin aynı kökten gelmeleri gerektiğini” ortaya koymuştur. İlk sistematik açıklama olması bakımından modern dil biliminin babası sayılmaktadır. En ünlü metni Shuowen yorumudur.

11 Wang Chong’un bu cümle için Lun Heng’daki şerhi; “Konfüçyüsün Çin’deki düzensizlikten “nefret ettiği” ve bu yüzden “istediği düzeni hayata geçirmek için Dokuz Yiler’e katılacağı” yönünde. “孔子疾道不行於中國，志恨失意，故欲之九夷也” (Wang C. 1979: 528).

¹² Çin metinlerinde hor gören bir yaklaşım zaman zaman görülmekle birlikte Çin’in yabancı anlayışı özü bakımından Batıdakinden farklıdır. Çin’de ‘öteki’ algısı önceleri beş bölgeyi

Diğer metinler içinde “Yi”nin dört farklı anlamı görülebilmektedir; Han Feizi’da ve W’ang Anshi’da “alçak düzlük” anlamıyla, fiil olarak “düzleştirmek, eşitlemek” anlamlarıyla Guo Yu içinde; “bertaraf etmek, yok etmek” anlamlarıyla Han Tarihi ve Zizhi Tongjian içinde geçmektedir. (Cao; Su 1999: 624).¹³ Çok erken bir dönemde, “Yi” adının, Çin’in Doğu ve Kuzey Doğusunda yaşayan halkları işaret eden somut kullanımından coğrafi ve niteliksel olarak uzaklaştığı; zaman içinde Güneyde veya Batıdaki yabancı halklar için de kullanılmaya başlandığı görülmektedir.¹⁴ Bu şekilde, “Yi” yer değiştirdiği için genişleme yoluyla yeni bir anlam yüklenerek sadece “yabancı” tanımı haline dönüşmüştür. Belki de bu sayede günümüze kadar varlığını koruyabilmiştir.¹⁵ Xia (M.Ö. 2070–1600) ve Shang Hanedanları (M.Ö. 1600–1046) dönemlerinde, Doğuda yaşayan bu halk, Zhou Hanedanı’na geldiğinde büyük oranda asimile olmuşlardır.¹⁶ Aradan geçen yüzyıllar boyunca bu adın kullanımının, bazı dönemlerde azaldığı görülse de “Yi” terimi, Qing Hanedanlığı’nın (1644–1911) sonlarına değin varlığını korumuş ve 19. Yüzyılda Avrupalı ve Amerikalılar için kullanılmıştır.

Geç Shang ve Zhou Hanedanları döneminden (M.Ö. 1200–1000) kalan Bronz Yazıtlarında, Yi adı “Yi Yöresi” tanımıyla karşımıza çıkmaktadır.¹⁷ Yi Yöresi adının Sarı Nehrin Batısındaki bir bölgeye işaret ettiği ve böylece Yi adının Doğu yönü ile özdeşliğinin Shang Dönemi’nin sonlarında sona

---

(pusula yönleri + merkez) ve sonra da iç-dış ayrımıyla belirlenen iki alanlı (Güney-Kuzey) bir yaklaşıma yerini bırakmıştır. Çin’in feodalizmini oluşturan bölgecilik ise Sui- Tang Döneminde Kuzeybatı, Moğol Döneminde Kuzey ve Mançular zamanında Kuzeydoğuda olduğu gibi tarih boyunca yer değiştirmiştir. Açık olan bir gerçek, Çin düzlüklerinin tarihin yarısından fazlasını yabancı yönetimler altında geçirdiğidir.

¹³ “Yi” iminin 25 Tarih içinde en yaygın kullanımı ise yabancılar için olan kullanımındır. (Cao, Su 1999: 624) Dokuz Yiler, Dört Yiler, Yabancı Yiler, diğer halklarla birlikte kullanılan Yidi gibi adlar karşımıza en sık çıkanlardır. Klasik Metinlerden farklı olan 25 Tarih içindeki kullanımları aynı izlekteki bir başka çalışmanın konusudur. Burada Çin geleneksel düşüncesinin düşünsel arka planını sağlayan Klasik Metinlere yer verilmiştir.

¹⁴ Örneğin Sonraki Han Tarihi’nde GüneyBatıda yaşayan halklar için “Yi” teriminin kullanıldığı görülmektedir (Fan, 121).

¹⁵ İmin görsel içeriğinin “yay geren büyük bir insan” olduğu da akılda tutulmalıdır, bu nedenle sözcüğün göçebe ve savaşçı halklar için kullanımı oldukça sorunsuz bir anlam değişimine işaret etmektedir.

¹⁶ Beş Bölge merkez - çevre ekseninde “Yiler”in merkeze daha yakın olan Yao Fu’da (4. bölge) yer aldığı görülebilir. Bu anlamda artık somut bir halkı karşılamayan “Yilerin” Çin’e dâhil edilmiş olduğunu –Çinileştirdiğini- kabul edebiliriz. Öyleyse “Yi” imi çok eski zamanlardan başlayarak genel olarak “yabancı” anlamını yüklenmiştir. Bu durum diğer terimler için o dönemde henüz gerçekleşmemiştir.

¹⁷ Yi Yöresi 夷方 Yi Fang: Yöre anlamı bugünkü Çincedeki anlamı karşılamaktadır. “Eski Kültür İmbilgisi Sözlüğünde” “fang 方” imi için; “ülke’yi karşılamak için kullanılan en eski imdir” (GDWHCY: 4) ifadesi dikkati çekmektedir.

erdiği anlaşılmaktadır. Zhou Hanedanı Döneminde, Yilerin çeşitli kollarının olduğu kaynaklarda görülmektedir: Bambu Kayıtları (Zhu Shu Jinian竹书纪年) adlı eserde “Dokuz Yiler”den söz edilmekte ve bunlar şöyle sıralanmaktadır; “Yu Yi, Ak Yiler, Sarı Yiler, Kızıl Yiler, Feng Yileri, Yang Yileri, Xuan Yileri, Fang Yileri ve Köpekli Yiler”. Bunun yanında Mengzi ve Mozi’da da Batı Yileri, Kuzey Yileri gibi ifadeler yer almaktadır.¹⁸ 13 Klasik’ten biri olan Törenler Kitabı’nın 36. bölümünde, merkez-çevre ekseninde oluşturulan beşeri tanımlama, bu halkları birleştirici bir önermeyle ortaya konmaktadır:

Beş yöreden halkların her birinin kendine özgü değişmez karakterleri vardır. Doğudakilere Yi denir; vücutlarına dövme yapar saçlarını açık bırakırlar, aralarında yiyeceklerini çiğ yiyenler vardır. Güneydekilere Man denir; alınlarına dövme yaparlar, [oturduklarında] ayak tabanları birbirine bakar; [aralarında] çiğ yiyecek yiyenler vardır. Batıdakilere Rong denir; saçlarını açarlar, deri elbise giyerler, bazıları tahıl yemezler. Kuzeydekilere Di denir; kürk ve yünden elbiseleri vardır; mağaralarda yaşarlar. [Onların da] bazıları tahıl yemezler. Merkezi Ülke, Yi, Di, Man ve Rongların hepsi huzur içinde [kendilerince] yaşarlar, kendi tatları, kendilerine uygun kıyafetleri, meziyetleri ve araçları vardır. Beş yörenin halkı konuşurken [birbiriyle] anlaşamaz; zevkleri ve istekleri farklıdır. Niyetlerini ve isteklerini anlamak için, Doğuda ulaklar, Güneyde betimciler, Batıda didiler¹⁹ ve Kuzeyde tercümanlar iş görür. (Liji: 36)

Pusulanın dört yönü ile ifade edilen yabancı halkların her birinin kendine özgü mizaçları, yaşam biçimleri, adetleri ve ayırt edici niteliklerinin bulunduğu dile getirilmiştir. Bu nitelikler sıralanırken küçük gören bir bakış sergilenmemiştir. Aksine halkların yaşam biçimleri ve adetleri, övülmeseler de tanımlamış ve tanınmıştır. Yeme-içme alışkanlıkları konusunda, “çiğ yiyecek yiyenlerin” olduğu dikkat çekmekle birlikte bu duruma kötücül bir

¹⁸ Rao Zongyi, Bronz Yazıtları üzerine yaptığı çalışmasında, “Yi Yöresi” ifadesinden hareketle, “Yi” adının sırasıyla Shi 尸, Hei 黑 ve Hu 胡 imleriyle olan ilişkisini anlatmakta, tarihsel süreç içerisinde Hu iminin Hu adının bir başka kullanımı olduğunu gerekçe göstererek Yiler ile Hular arasında tarihsel bir bağ olduğunu ortaya koymaktadır. (Rao 2006) Yi 夷 ile Shi 尸 imleri arasındaki karşılıklı değişimli kullanım “Fal Yazıtları Büyük Sözlüğünde de kaydedilmiştir (JGWC: 1144). Dolayısıyla Yiler ve daha sonra Hunlar için kullanılan bir eş ad olacak olan Hu adının köken birliğine değinmektedir. (Rao 2006: 1)

¹⁹ Didi 狄鞮’nin kökeni bilinmemektedir. Kong Keda, ikinci im olan “di 鞮” için “bilmek anlamındadır” diyor. “Ulak: ji 寄”, “betimci: xiang 象”, “didi: 狄鞮” ve “tercüman: yi 译” sözcüklerinin tamamı çevirmen anlamlarını karşılamaktadır. Bunların arasında güncel Çinceye miras kalmış olan, bu dönemde Kuzeyli halklarla iletişimi sağlayan “tercüman: yi 译”dir.

yorum ya da vurgu yapılmamıştır.²⁰ Özellikle “beş yörenin halklarının dillerinin” farklı olduğuna işaret etmektedir. Beşeri ve kültürel tanımların yanında siyasi ayrımın ilginç bir örneği daha göze çarpmaktadır. Feodal yapının hiyerarşik düzeni kandaş değerler çerçevesinde 104. bölümde, şu şekilde ortaya konmaktadır:

Dokuz Bölgeden liderler²¹, Göğün Oğlu'nun ülkesine geldiklerinde, onlara “çoban 牧” adıyla hitap edilir. Göğün Oğluyla soyadı aynı olanlara [Göğün Oğlu] ‘amca baba’ der, farklı soydan olanlara ‘amca dayı’ der. Bunların dışındakiler [sadece] kendi ülkelerinde hükümdardır; onlara ‘bey 侯’ denir. Doğu Yilerinden, Kuzey Dilerinden, Batı Ronglarından [veya] Güney Manlarından olanlara, ülkeleri ne kadar büyük olursa olsun ‘oğul 子’ denir (Liji: 104).

Hiyerarşik dizge içerisinde yabancılara ayrılmış özel bir yerin olduğu açıktır. Yukarıda geçen ‘oğul 子’ unvanı bu dizgenin sonlarında yer alır. Genellikle, Wang 王, Gong 公, Hou 侯, Bo 伯, Zi 子, Nan 男 unvanlarıyla feodal yapının altılı dizgesi belirlenir. Karşılıklı hitap şekilleri, bu yabancı kavimleri de bütüncül siyasi dil içinde kandaş ilişkilerin bir parçası konumuna yerleştirir.

Yabancılar ile Çinlilerin bir bütün olarak görüldüğüne başka kaynaklarda da örnekler gösterilebilir. 13 Klasikten biri olan ve yazarıyla aynı adı taşıyan Mengzi içinde, bu ortaklık tarihten iki örnekle ortaya konur: Mengzi, eserinin yedinci bölümünde, kadim Çin'in en saygın hükümdarından Shun ve Wen Wang'ın Yilerden olduğunu dile getirir. Her iki hükümdar da “aziz” olarak anılırlar. (Mengzi: 174) Yi teriminin daha sonraki kullanımına baktığımızda, farklı oturuş biçimleriyle yay geren bir halk olan Yiler'e verilen bu adın kısa zamanda anlam genişlemesine uğrayarak yabancılar için kullanılan genel bir terime dönüştüğü görülmektedir. Mengzi'da (M.Ö. 372–289) geçtiği haliyle “Yi”nin belirli bir halkı imlemekten daha çok Çin'in çevresinde yaşayan yabancı halklar için kullanılan genel bir ad olduğu anlaşılmaktadır. (Mengzi: 94) İminin aşağılayıcı ve hor gören anlamıysa, M.Ö. 1100'lerde Çin'i ele geçiren Zhouların bu imi, fethettikleri Shanglar için kullanmaya başlamalarıyla

²⁰ Çiğ et ya da yiyecek yemek bugünkü bakış açısıyla kötücül anlamlar yüklenebilir, yoksa Çin kültürü içinde hele ki M.Ö. birinci binin başlarındaki kullanımıyla olumsuz bir çağrışıma sahip değildir.

²¹ Dokuz Bölge ve Beş Bölge geleneksel ayrımının karşılaştırılması hakkında, Michael Loewe'nin The Cambridge History Of China içinde “Heritage Left To The Impires” adlı çalışma bkz. (Loewe, 1999: 996).

ortaya çıkmıştır. Resim yazısı temelinde gelişen Çin yazısının Shang Döneminde (M.Ö. 1600–1046) olgunlaştığı düşünülecek olursa, imin en eski yazıtlardaki “insan” imiyle benzerliği de belli oranda anlaşılır hale gelmektedir. Görüldüğü kadarıyla, Zhoular fethettikleri Shangları “yabancı” olarak görmüş, Çin kültürünün kurucu hanedanı sayılan Shang’ı da “düzen”den anlamayan yabancılar olarak kabul görmüşlerdir.

2. Bahar-Güz Kayıtları’na Göre Diler

Yi’den farklı olarak, Di 狄 iminin anlam yelpazesi sınırlıdır. Bu im, çıkış noktası nazarında Kuzeyde yaşayan halklara işaret etmektedir ve “köpek” ve “ateş” imlerinin bileşiminden oluşmuştur. Yu Pian’in Quan Bölümünde, Di için; “Kuzey Dileri” açıklaması verilmektedir. (Cao, Su 1999:624) İmin en erken kullanımı Shang Shu²² içinde görülmektedir; “Doğuyu fethettik, Batılı Yiler bize kızdılar, Güneyi ele geçirdik Kuzeyli Diler üzüldü” ifadesi dikkat çekmektedir. (Shangshu: 55) Burada Diler’in Kuzey yönüyle anıldığı görülmektedir. Etnik bakımdan tam olarak kim oldukları tespit edilememiş olsa da Ak Diler, Kızıl Diler ve Uzun Diler gibi boylara ayrıldıkları ve yaşam alanlarının Ordos Bölgesi ve Kuzeyinde yer aldığı bilinmektedir. (Di Cosmo 2002: 75–78).

Hunlardan önce Kuzey Çin’de yaşayan yabancı kavimler arasından, “Dilerin Türklüğü” üzerine tartışma henüz sonuçlanmamıştır. Yaygın kanı, İbrahim Kafesoğlu hocanın da gösterdiği gibi “di”nin “tik”ten gelme olasılığıyla, Dilerin “Tik” adıyla anılan Türkler oldukları yönündedir. Bu iddia, de Groot (1921) ve Liğeti (1926) gibi Batılı tarihçilerce öne sürülmüş ve “Pelliot ve Koppers gibi mütehassıslar tarafından şüpheyle karşılandıktan sonra, Gabain tarafından kabul görmemiş ve son olarak Eberhard tarafından ilgisiz addedilmişti” (Kafesoğlu 2013; 249). Rongları ve özellikle Dileri etnik bakımdan Hunlar’a ve böylece Türkler’e bağlama girişimleri sonuç vermemişti. (Di Cosmo, 1999: 887) Yaşam biçimlerinden dillerine, Çinlilerin Kuzeyli komşularıyla ortak bir adlandırmayı paylaştığı ve bunun bugünkü Çince Di’ye dönüşürken diğerinde Türk’e evirildiği varsayımı, kısaca Türk – Di (Tik) benzeşmesinin rastlantısal olduğu kabul edilmiştir. Bugün yaşayan Çince diyalektlerde de en yakın olasılık “-tik” belki de en Güneyde görülen “-ti?k” önümüzdedir.²³ Baxter, imin OC okunuşunu “!?ek”

²² Shang Shu 尚書 Qin dönemi öncesi kayıtlarda yalnızca Shu 書 ‘Kitap’ olarak adlandırılır. ‘Shang Shu’ adını, Han döneminden itibaren almıştır. Shang Shu’da günümüzden 4000 yıl öncesine kadar olan Yu 虞, Xia 夏, Shang 商, Zhou 周 hanedanlıkları dönemindeki tarihi olaylar anlatılır. Çin’in en eski siyaset tarihi kaynağıdır. Bu yüzden ‘kadim geçmişin kitabı’ olarak anılır. 2. yy. sonlarına doğru Erken Han dönemine ait 28 bölümü bulunmuştur. Orijinalinin yüz bölümden oluştuğu tahmin edilmektedir.

²³Starostin, “Chinese Dialects 2003”: No 434: <http://starling.rinet.ru>

olarak veriyor (Baxter 2011: 25); Schussler ise MC'ye benzer biçimde “dek” olabileceğini öne sürmüştür. (Schussler 2007: 209). Daha yakın olasılıkları beklemek şimdilik hem zor hem de gereksiz görünmektedir.

Diğer yandan, Türklerin “Tu-jue 突厥” adıyla ortaya çıkışıyla, Dilerin yaşadığı dönem arasındaki en az 600 yıllık zaman farkı göz ardı edilmemelidir. Görsel yönü işitsel özelliklerinden daha belirgin olan Çincenin bu zaman zarfında gösterdiği değişim yaklaşık olarak izlenebilmekle birlikte, Çinin Kuzeyinde yaşayan ve büyük oranda Altay Dillerini konuşan halklar için bunu yapmak şimdilik mümkün görünmemektedir. Çünkü sürekli hareket eden ve Zhouların kültür çevresinde yaşayan yabancı kavimlerin öncelikli olarak birbirleriyle ve sık sık da Çin düzlüklerindeki yerleşik halklarla etkileşime girdikleri, bu etkileşimin öncesi ve sonrasıyla binlerce yıl sürdüğü düşünülmelidir. Fonetik özellikleri geri planda olan Çincenin tam olarak tespit edilemeyen tarihsel ses değişimlerine, diyalekt ve ağızlardaki okunuş ve söylenişler eklendiğinde, Çince kaynakları, sesbilgisi bakımından, içerdikleri özel adlar ve diğer olası ödünç sözcükler açısından değerlendirmek güçleşmektedir. O nedenle metinleri, siyasi, kültürel ve etnografik anlatılar olarak ele almak akla daha yakın görünmektedir. Zira yeni bilgilere ulaşmak için tarihsel arka planın sağlayacağı siyasi zemine ihtiyaç vardır.²⁴

Di adının “Türk”ün eski bir söylenişi olduğunu öne süren görtüş yaygınlaşmamıştır. Fakat Çin tarih yazıcılığının, Dileri; Xian Yun, Xiongnu

²⁴ Çin’de siyasi dengenin coğrafi bölgeler arasındaki dağılımı her şeyden önce Güney-Kuzey ekseninde yerleşik-göçebe ayrımıyla gösterilmektedir. Bu iki farklı dünya, iki farklı dil dizgesinde kendini göstermektedir. Çincenin, birbirinin yerine geçen ve sabit biçimbirimlerden oluşan durağan yapısına karşın; Türkçenin zaman ve bakı yetkinliği ile gelişkin dilbilgisi kurallarının, göçebe-çoban yaşam biçimiyle sözlü kültür geleneğinin birbirlerini beslediğini göstermektedir. Türkçenin (ve genel olarak Altay Dillerinin) Çinceden temel farkı; birbirine sıkı sıkıya bağlı cümle öğelerinin, zamana, kişiye ve kipe göre değişerek yeni anlamlar kazanmasıdır. Çin dili ise nesne ve kavramlarını simgelerle yazıya dökmeye başlamakla, dilbilgisi kurallarını en aza indirgemek yolunu tercih etmiştir. Bu eksiklikten doğan anlatım yükünü ise en üst düzeyde sözdizimine bırakmıştır. Çince imlerin zaman ve kiplik yüklenebilecekleri ilineklere yoktur. Bu açıdan kapalı, sabit monadlar gibi fakirdirler. Anlam ve ses taşıyıcısı olan daha küçük biçimbirimler halinde, kendilerine benzer başka parçalarla birleşip yeni sözcükler oluştursalar da, hiçbir temel ya da bileşik im cümleden cümleye değişim göstermez. Bu bakımdan imler, idealar dünyasının anahtarları gibidir. Her im temsil ettiği nesnenin bir üst anlatımına dönüşür ve imin sesletimi geri plana atılarak im(gelem) görsel bir semantik düzleme taşınır. Yine de dilbilgisi ve sesletim farkları veya benzerlikler gözetilirken günümüzde kullanılan Çince sesletimin Kuzey dili ekseninde geliştiği ve uzun süre boyunca Pekin ağzının genel geçer dil olduğu bilgisi akılda tutulmalıdır. Kuzey dilinin genel geçer dil olduğu Wang Li’nin önemli yapıtı “Çincenin Tarihi”nde (2011: 46-48’de) işlenmektedir. Diğer dil aileleri ile karşılaştıran Çincenin yapısını Schleicher karşılaştırmıştır. Bknz. Cassier 2005: 142-144.

ve Türklerin oluşturduğu silsileye dâhil ettiği de reddedilemez. Shangshu'da görülene benzer biçimde “Kuzeyli yabancılar” anlamındaki Diler'in somut bir kavme işaret eden diğer kullanımları, Bahar-Güz Kayıtları'nda ²⁵ görülmektedir. M.Ö. 660 yılına (Lu Beyi Min Gong'un ikinci yılına) tarihlenen olayda, “Diler, Wei Beyliği'nin toprağına girdiler” ifadesi dikkat çekmektedir. Zuo zhuan'da olayın yalnızca bir ‘işgal’ olmadığı, öncesinde Weililer ile Diler'in Yan Ze adlı yerde savaştığı kaydı da bulunmaktadır. Diğer metinler bu ilk olayla ilgili bilgi vermemektedir.

Ertesi yılın başında Diler'e ilişkin bir kayıt daha bulunmaktadır. Buna göre Qi, Song ve Cao Beylikleri'nin oluşturduğu bir ordu, bir başka bağlı beylik olan Xin Beyliği'ni kurtarmak için harekete geçmiştir. Bu ani ittifakın sebebi olarak Diler'in Xin Beyliği'ni işgal etmiş olması verilmiştir. (Chunqiu 261) Zuo zhuan'da bu hareketin Xin Beyliği'ni kurtarmak için olduğu kaydedilse de, diğer metinlerde gerçeğin farklı olduğu görülmektedir. Gongyang'a göre “Xin Beyliği artık yok olmuştur, kurtarıma imkânı kalmamıştır” derken (Gongyang: 262); Guliang'da kurtarmak için geldiklerinde kamp kurdukları fakat kurtarmak için bir şey yapmadıkları dile getirilmiştir. Bu duruma ilişkin olarak yine Guliang'da, “kamp kurmak [durmak], kurtarma hareketine geçmemek” demektir; “kurtarmaya geldikleri halde neden [kurtarmayıp] kamp kurdukları” sorusuna ise “Qi Beyi'ne karşı çıkmaya cesaret edemedikleri” gerekçe olarak gösterilmektedir. (Guliang: 262) Olaya ilişkin metinlerde geçen ifadelerden, Çin Beyliklerinin arasındaki ittifakların güvenilirliği konusunda soru işaretleri belirmektedir. Belki de Qi Beyinin Dilerle anlaşma içinde olduğu anlaşılmalıdır.

“Min Gong'un ikinci yılının sonunda (M.Ö. 661) “Diler, Wei topraklarına girmişlerdi, Wei Beyi Hui Gong'un sevdiği bir adamın çok sayıda savaş arabası vardı. Ondan yardım alarak Diler'e karşı durmayı umuyordu.” Sözleri yer alır. (Zuo zhuan: 265) Yan Ze'da yapılan savaşta Wei komutanları savaşı kaybetmiş, Wei Beyi ise “sancağını bırakmak istememiş” ve savaşmakta ısrar etmişti. Bu karar, yenilginin “derinleşmesine” sebep olmuş ve Wei Ülkesi bütünüyle Diler'in eline geçmişti.

²⁵ Chun Qiu (Bahar-Güz) olarak da bilinen eserin Konfüçyüs tarafından derlendiği kabul edilmektedir. Lu Beyliği'nin tarihini anlatan bu eseri özel kılan kronolojik bir tarih çalışması olmasının yanında eserdeki dil kullanımının örnek bir ahlaki modele göre düzenlenmiş olmasıdır. Sözcük seçimlerinde, siyasi hiyerarşiyi ve erdemli davranışları öven, buna karşın haksızlığı ve kötü davranışları yeren bir yaklaşım gözlemlenmektedir. Hiyerarşik dizgenin sınırları içinde “hak ve doğruluk” gibi kavramların karmaşıklaşmasına rağmen, örneğin “öldürmek”, “katletmek” ve “canına kıymak” gibi göreceliliği ve yanlılığı gösteren anlatımlar çoğunlukla merkezi otoritenin yanında tavır alınmasını tarih yazımında bir dilsel tutum olarak ortaya koymaktadır.

Yukarıda sözü edilen iki olayda Diler'in önce Xin Beyliği'ni sonra da Wei Beyliği'ni ele geçirdiği kaydedilmiştir. Buna göre olayların ardından diğer beylikler kendi aralarındaki ittifakı geliştirmişler ve Xin Beyliği'ne yönelik olarak bir kurtarma harekâtı düzenlemişlerdir. Harekâtın amacına ulaşmaması bir yana, bu olayın Diler'in daha da cesaretlenmesine vesile olduğu anlaşılmaktadır. Aynı süreç içinde Jin Beyi'nin varisinin Dilere kaçmayı düşünmesi, Dilerin askeri üstünlüğünün yanında, siyasi gücünü göstermesi bakımından önemlidir. Nitekim devam eden yıllarda Dilerin (M.Ö. 652 yılında) bu kez Jin Beyliği'ni mağlup ettiği kaydedilmiştir. Bu olay Chun Qiu'da, Gongyang ve Guliang'da yorumsuz verilirken olayın öncesi Zuozhuan'da anlatılmıştır. Buna göre, bu yenilgiden önce Jin Beyliği'nin Dileri yenilgiye uğrattığı yazmakta, bunu takiben danışmanların Dilerin arkasından gidilmesi konusunda fikir ayrılığına düştüğü kayıtlarla şöyle söylenmektedir:

Danışman Liang You; Diler utanç nedir bilmezler, arkalarından gitseydik onlara büyük bir darbe indirebilirdik. Li Ke; onları korkutmamız [şimdilik] yeterlidir, [peşlerine düşsek bile zaten o] kalabalığın hızına yetişemeyiz, Guo She; 'önümüzdeki yıl tekrar gelecekler, [fırsatı kaçırdık] kendimizi güçsüz gösterdik'. (Zuozhuan: 322)

İki yıl sonra Diler bu kez Wen Beyliği'ni "ortadan kaldırırlar". Bey kaçarak Wei Beyliği'ne sığınır. (Chunqiu: 333) Bu olaya ilişkin Zuozhuan, Wen Beyi Su'nun, Zhou Hanedanı'na bağlı kalmayarak Diler'e bağlandığını ve fakat onları kontrol altında tutamadığını yazmaktadır. Bu nedenle, "Diler saldırdığında Hükümdar onları kurtarmamıştır" diye eklemektedir (Zuozhuan; 333). Bu olaya ilişkin her üç komentarda yer alan kayıtlar ayrı bir önem arz etmektedir: Wen Beyliği'nin yıkılması üzerine Qi ve Xu Beylikleri'nin Kuzey Ronglara karşı sefere çıktığı belirtilmektedir. Burada Diler yerine Kuzey Rongları ifadesi kullanılmaktadır. Qi ve Xu Beylikleri'nin saldırdıkları halk hem Di hem de Rong olarak belirtilmekte ve böylece iki halk arasında kültürel özdeşlik vurgulanmakta, savaşçılıktaki becerileri sezdirilmektedir. Aynı zamanda Kuzey Ronglar ile Diler'in aynı insanlar olduğunu düşündüren bu ifade iki adın birbirinin yerine kullanıldığını göstermektedir.

M.Ö. 648'in bahar aylarında, tüm beylikler Wei Beyliği'nin Chu Qiu adlı başkentinden, şehrin dış duvarlarını güçlendirmek ve yeni duvarlar oluşturmak üzere toplanırlar. Buna gerekçe olarak Zuozhuan'da "Diler'in sorun çıkartmasından korktukları" yazılıdır.²⁶ Bunu izleyen yılda ilk olarak

²⁶ Aynı yıl bu kez başkent çevresindeki Ronglar'ın sorun çıkarmasında hükümdar, amcası Wang Zidai'ı sorumlu tutar, Wang Zidai Qi Beyliği'ne kaçır. Bu durum Rongların hanedan içinde de aktif bir politika izlediklerini göstermektedir. (Zuo Zhuan; 340)

Diler, Wei Beyliği'ni işgal etmişler, Huai Yileri ise Qi Beyliği'ne saldırmışlardır. Kayıtlardan bu yılın Çin düzlükleri için sorunlarla dolu bir yıl olduğu anlaşılmaktadır. Yaz aylarında Lu Beyi çeşitli beyleri bir araya getirmiş, sonbaharda ise Rongların çıkardığı sorunlar sebebiyle Zhou Hükümdarı toplantı düzenlemiştir (Zuozhuan; 343). Bir yıl sonra ise Diler bu kez Zheng Beyliği'ni ele geçirmişlerdir. Birkaç yıllık süre içinde Rong, Di ve Yiler'in Çin Beylikleri üzerinde baskı oluşturdukları, çeşitli beylikleri ele geçirdikleri kaydedilmektedir. M.Ö. 648–644 yıllarına ait kayıtlarda ilk kez olarak bu adlar farklı halklara istinaden birlikte kullanılmıştır. Birbirinden farklı göçebe boylar olduğu anlaşılan bu halkların birlikte hareket ettikleri metinlerde dile getirilmese de, bu hareket göçebeler arasındaki ortak bir fütuhat olasılığını akla getirmektedir.

Zhou Hanedanı'nın iktidarının zayıflamasına paralel olarak Çin'deki halklar arasında ittifaklar kurulmaya devam etmiştir ve yabancıların bu ittifaklar içinde her geçen gün daha fazla rol aldığı görülmektedir. Lu Beyi'nin 18. yılına ait kayıta (M.Ö. 642) Song, Wei, Cao ve Chu Beyliklerinin ocak ayında Qi Beyliği'ne saldırdığı yazmaktadır. Mayıs ayında Qi Beyliği'ni Dilerin kurtardığı, bundan sonra ise Dilerin, Xin Beyliği ile birlikte Wei Beyliği'ne saldırdığı ifade edilmektedir. (Chunqiu: 377) Diğer metinlerin bu olay hakkındaki yorumları farklıdır. Zuozhuan'da kuşatma yapan Dilerin, Wei Beyliğindeki halk direnişiyile 'püskürtüldüğü' yazmaktadır. Chun Qiu'da Diler için ilk defa olarak 'Dili İnsanlar' anlamında 'Di Ren 狄人' ifadesi geçmekte; buna istinaden Guliang'da "kurtarma hareketi iyidir" ifadesi yer almaktadır. (Guliang: 377) İki yıl sonra ise Dilerin, Qi ve Xin Beylikleri ile ittifak yaptığı kaydedilmiştir. Bu olay dört metinde de verilmiştir.

M.Ö. 636 ve 635 yıllarında Jin Beyi'nin kardeşinin on iki yıl Diler arasında kaldıktan sonra memleketine döndüğü kaydedilmiştir. Buna müteakip olaylar yine Zuozhuan'da detaylı bir şekilde anlatılmıştır:

Bahar aylarında, Zheng Beyliği Hua Beyliği'ne saldırmıştı. Zhou Hükümdarı Hui Wang'ın (M.Ö. 651–619) [bu olaya] müdahale etmesine kızmış, Xian Wang'ın Wei ile Hua yöresi konusundaki [işbirliğine içerlemişti.] Bu yüzden [Zheng Beyi] hükümdarın emirlerini reddetmişti... ..Bundan sonra Hükümdar Diler'in kuvvetleriyle Zheng Beyliği'ni vurmak istemişti. [Baş Danışman] Fu Chen karşı çıkarak şunları söylemişti: 'Olamaz! Bir memlekette dört tür adab bulunur; beş sesi ayırt edemeyenlere sağır derler, Beş rengi göremeyenlere kör, ahlak ve erdemi bilmeyenlere cahil, ağzından sadakat ve itimat sözleri çıkmayanlara ise kaypak derler. Diler [işte] bu dört kötülüğe sahiptir.'... Hükümdar bu

uyarıya kulak asmamış, üst düzey memurlardan Tui Shu ile Tao Zi'yı Dilere [elçi olarak] göndermişti... ..Yazın Diler [Hükümdarın isteğine uygun olarak] Zheng Beyliği'ne saldırmış ve Le [adlı yeri] ele geçirmişlerdi. Bunun üzerine Hükümdar Diler'e hediyeler bahsetmiş ve Diler'den bir kızı kendisine baş hanım olarak almak istemişti. Fu Chen tekrar itiraz etmiş ve 'Dilere ne kadar verirsen ver onlar her zaman daha fazlasını isterler. Onlar açgözlüdür, insanları öldürür mallarını alırlar. Şimdi siz onlara kucak açıyorsunuz. Sizin faziletiniz sonsuzdur ama hanımın (Di'li gelin) dertleri de sınırsız. Diler daha sonra [başımıza] bela olacaklardır" demişti. Hükümdar Onun sözüne yine kulak asmamıştı.(Zuozhuan: 48)

Olayların devamı başkentin işgaline dek varmıştır, Zhou Sarayı'nda cereyan eden iç çekişmelerde Diler belirleyici rol oynamışlar ve Zhou Hanedanı'nı ele geçiren "Ta Shu ile Di soyundan gelen Wei Shi ile yönetime gelmişleridir". Zhou Hanedanı'nın bekası için uyarılarını dile getiren Fu Chen, "Diler'e karşı saldırıya kalkışmıştır."²⁷ En önemlisi ise Hükümdarın da Zheng Beyliğine kaçmış olmasıdır.(Zuozhuan: 48) Bunu izleyen süreçte Dilerin adeta Çin'de yönetime bütünüyle sahip olduğunu düşündüren olaylar cereyan etmiştir. Hükümdar kaçmış ve buna müteakip Diler, bu kez de bu beyliğe saldırmışlardır. Fakat bu olaylar Zuozhuan'dan başka metinlerde detaylandırılmamıştır. Guliang, Gongyang ve orijinal metin olan Chun Qiu'da yalnızca olayın sonucu sayılan Zheng Beyliği harekâtı kaydedilmiştir. Dikkatli baktığımızda, Dilerin bu dönemde önemli bir liderlik ortaya çıkardığı ve Çin'de siyaset içinde belirleyici roller üstlendikleri anlaşılmaktadır. Ardı ardına gelen seferler sonucunda, Zhou Sarayı'nı kendi idarelerine aldıkları ve bununla kalmayıp iktidarlarını pekiştirmek adına muhalif olan Zheng Beyliği gibi beylikler üzerine akınlarını sürdürdükleri görülmektedir. Uzun soluklu siyasi planlar ile hareket ettiklerine bakılırsa, Diler'in "başıbozuk yağmacılardan" ibaret olmadıkları bilakis savaşçılıkta gösterdikleri başarılarını siyaset ve diplomaside de sergiledikleri anlaşılmaktadır.

Diler için metinlerde kaydedilen özelliklerin de dönemin siyasi koşullarına bağlı olduğunu söylemek zor olmayacaktır. Danışman Fu Chen'in kültürel içerikli "hor görme" yaklaşımının genel bir "aşağılama"

²⁷ Zuo Zhuan'da böyle bir kayıt bulunmamaktadır. Öte yandan Guo Yu içinde anlatılan aynı hikayenin yorumuna dayanarak Danışman Fu Chen'in "ölüme gittiği" (Chavannes:?) veya "Diler'e saldırdığı" (d'Hormon:?) aktarılmaktadır. Akt. (Di Cosmo, 2002: 99; dpn. 15)

eğiliminden ziyade mevcut durumda siyasi otoriteye bir uyarı niteliği taşıdığı anlaşılmaktadır. Metin içinde yer alan “beş notayı”, “beş rengi” bilmemek ifadeleri bir giriş olarak; “ağızlarından sadakat ve itimat sözleri çıkmayan kaypaklar” olarak tanımlanan Diler’in en basit halde Çin siyasetine talip olduklarını, Zhou Hanedanı’na bağlılık konusunda söz vermediklerini, diğer beyliklerin otoritesini tanımayarak kendilerini önemli bir aktör olarak gördüklerini göstermektedir.²⁸

Zuozhuan’da, Çin düzlüklerindeki Di fütuhatının bir süre daha devam ettiği görmek mümkündür; bu dönemde yaklaşık on yıllık aralıksız bir fetih ve hâkimiyet süreci gözlemlenmektedir. Zheng Beyliği üzerine yapılan akınlardan sonra sırasıyla Qi ve Wei Beylikleri ile savaşlar yaşanmış M.Ö. 628 yılına kadar Diler hâkimiyetlerini sürdürmüşler ta ki “iç karışıklıktan yararlanan” Wei ile bu yılın yaz aylarında “barış anlaşması” yapılabileceği kadar bu durum devam etmiştir. (Zuozhuan: 49–56) Daha sonra Jin Beyliği ile Diler arasında yapılan bir savaşın ardından Ak Dilerin Beyi olan Di lideri ele geçirilmiştir.²⁹ Bunun yanında Gongyang’da Jinlerin, Dileri yenmeden önce Qin’e saldırdıkları ifade edilmiştir. İlginç olan Xiao adlı yerde yapılan bu savaştan sonra Qinlerin artık Dilerden sayıldığı kaydedilmiştir. (Gongyuang: 29; Guliang: 27) Anlaşılan Çin’de iktidar mücadelesinde Dilerin desteklediği Qin ile Rongların desteğinde Jin güçleri birbiriyle savaşmışlardır. Guliang’da “Qinler, Dilerdir” denmektedir. Chun Qiu’ya atıfla, “neden onlara Di denmiştir?” diye soran yazar, bizim için önemli bir açıklama getirmektedir:

Çünkü Qinlerin bin li mesafe ve zorluklardan aşarak zayıf bir memlekete saldırıp onu elinde tutamaması; kendine karşı gelemeyen bir orduyu mağlup ederek halkın töre eğitimini bozması (?) ve kendi içlerinde erkek - kadın ayrımı yapmamaları, onlara Di denmesi için yeterli [gerekçelerdir]. (Guliang: 27)

Guliang’ın uzaklardan geldiğini söylediği Dilerin, Qin siyasi birliği ile hareket etmesine karşın, Ronglar ile hareket eden Jin’in “bey (子 oğul)” unvanıyla anılmasına bakacak olursak; Guliang metninde, Diler (Qin Beyliği) ile Ronglar (Jin Beyliği) arasında bir ayrım gözetildiği anlaşılmaktadır. Öyleyse bu olaya göre Ronglar, merkezin söyleminde, Diler’den daha yakın

²⁸ Danışman Fu Chen’in sözleri ve olayın kültürel farkların belirlenmesi yönünde başka bir değerlendirme için bkz. (Di Cosmo, 2002: 98–100).

²⁹ Bu olaya ilişkin, metinlerde çeşitli yorumlar yer almaktadır; Zuo Zhuan, Chun Qiu’nun anlatımını çok değiştirmeden vermektedir, Zuo Zhuan’da Jinlerin Qiang Ronglar ile işbirliği yaparak Di’leri mağlup ettiği yazarken, Rongların komutanının adı zikredilmiştir.

bulunmaktadır. Bu tanımlamanın bütün gerekçelerinin ötesinde “Dilerden sayılan Qinlerin” “kadın erkek ayrımı yapmamaları” ise ahlaken yanlış bulunmakta ve Çin’de töre ve adetlere aykırı bir örnek oluşturmaktadır. Bu şekilde, çeşitli vesilelerle, “yağmacı”, “açgözlü”, “kaypak” ve “cahil” gibi yakıştırmalara maruz kalan Diler’e (ve genel olarak yabancılara) bir sıfat daha yakıştırılmaktadır. Bu da “kadınla erkek arasında ayrım yapmamalarıdır”.³⁰

M.Ö. 622 yılında Diler, Qi Beyliğine tekrar saldırır. Ertesi yıl Yilerin ve Dilerin Hükümdarı (君) Jie Ge Lu’nun Lu Beyliği’ne ziyarete geldiği yazılmıştır. Gongyang metni bu ziyareti muğlak bir ifadeyle sorgulamaktadır: “29. yılın baharında Jie Ge Lu geldi. Jie Ge Lu kimdir? Yi [ve] Diler’in beyidir. Neden haraç [vermeye geldi] demiyor? [O] haraç ver(e)mez.” Sözleriyle, Diler’in sıradüzen ve hiyerarşi içinde gerekli nitelikte olmadıklarını vurgulamaktadır. Fakat Jie Ge Lu kış aylarında Lu Beyliğine tekrar gelmiş ve bu kez adına yemekli tören düzenlenmiştir. (Gongyang: 28) Haraç kabilinden bir hediye getirdiği belirtilmemiştir. Öyleyse kısa süre sonra “adab ve muâşeretten anlamayan” yabancılara karşı bu tavır değişikliği, ilişkilerin siyasi gerçeklerden hareketle düzenlendiğini göstermektedir.

İki yıl kadar sonra Jin Beyliği’nden bir komutanın sığınmacı olarak Dilere kaçtığı yazmaktadır. Gerekçe, Gongyang’da kaydedilmiştir; Hu Yegu başkomutan olmak üzereyken, danışmanlardan biri buna karşı çıkmış, bunu öğrenen Hu Yegu, tören sırasındayken danışmanı alçakça (?) öldürmüştür. Gongyang’ın açıklaması düzene karşı gelen birinin ne olursa olsun haklı olmayacağı yönündedir, hakkaniyetten anlamayan Hu Yegu’nun sıradüzen ve adabı bilmeyen Diler’e kaçtığı kayıtlıdır. Yukarıdaki paragrafla birlikte düşündüğümüzde, bu dönemde Diler’in siyasi gücü oranında olumsuz bir yaklaşımla değerlendirildikleri görülmektedir. Diğer metinlerde sade bir dille anlatılan bu olay Gongyang’da bir ders mahiyetinde verilmektedir. M.Ö. 622 yılı yaz aylarında Lu Beyi’nin, adamlarının da katılımıyla, Jin, Song, Qi, Chen, Cai ve Qin Beyliğinden kimselerle bir araya geldiği ve ittifak kurduğu yazmaktadır. Bu ittifakın yapıldığı yerin ise ‘Dilerin Kaynağı 狄泉’ adıyla bilinen ve Luo Yang yakınlarında olan bir belde olması ilginçtir. (Gongyang: 28)

³⁰ Diğer öznel yorumları bir kenara bırakıp yalnızca “ayrım gözetmeme” olgusuna baktığımızda karşımıza bir tür ortaklaşa yaşam anlayışı çıkmaktadır. Bu konuda Eski Türk Toplumunu Üzerine İncelemeler adlı inceleme çalışmasında Ümit Hassan, kandaşlık merkezinde ele aldığı bu ortak yaşam olgusunun göçebelerin toplumsal hayatının temel direği olduğunu ileri sürmektedir. (Hassan, 2009).

M.Ö. 620 yılında Wei Beyliği'nin Dileri işgal ettiği ve sonbahardaysa Diler ile ittifak kurdukları kaydedilmiştir. Aynı yıl Diler'in Lu Beyliği'ne saldırdığı kayıtlıdır (Gongyang: 28). Bu zamana kadar beylikler arası ilişkilerde görece daha sakin ve yansız bir tavır sergileyen Lu Beyliği'nin de beylikler arasındaki mücadelelere katılması dikkat çekicidir.³¹ Buna göre savaştan iki gücün aynı yıl içinde ittifak oluşturdukları ve kısa sürede yeniden taraf değiştirdikleri görülmektedir. Metinlere kronolojik sırayla bakıldığında bu tür hızlı dönüşlerin çok sık yaşandığı özellikle bu dönemde Çin beylikleri arasında birlik ve tutarlılığın olmadığı görülmektedir. Bir yıl kadar sonra Lu Beyliği'nin, ilkin Jin ile daha sonra ise Luo Rongları ile barış anlaşması yaptığı görülmektedir. Bu olayın bir yıl önceki olayla ilişkisi metinlerde verilmemle birlikte, son on küsur yılda Dilerin yükselişine paralel yeni bir gelişimin yaşandığını akla gelmektedir. Zuozhuan'ın yorumu, Lu Beyi'nin bu ittifakları yapmakla iyi bir liderlik örneği gösterdiği yönündedir. (Zuozhuan: 65) Nitekim Lu Beyi böylece kendini güvence altına almıştır. Ancak savaş karşıtı tavrını korumakla birlikte Dilerin, Qi ve Song Beyliklerine akınlarının (M.Ö.617) önünü alamamıştır.

Ertesi yıla (M.Ö. 618–617) ilişkin kayıtlar Dilerin bir kolu olan Uzun Diler ile Lu Beyliğinin savaşını konu edinmektedir. Savaşta rol oynayan komutanların adları zikredilmekte ve olay karmaşık bir kurgu içinde anlatılmaktadır. Dört metinde de küçük farklarla detaylı bir şekilde anlatılan olayın en dikkat çekici yanı, Uzun Dilerin defalarca Çin'i işgal etmiş bir boy olması ve onların karşısında “taş ve kil duvarların dahi işe yaramamasıdır”. Başbuğlarının boyunun on metreden(!) uzun olduğunun kaydedilmesi ise daha ilginçtir. Lü Si adındaki bu kişiyi öldüren Lu Beyliği komutanına bir methiye mahiyetinde olan bu bölüm kısaca, ‘taş duvarların durduramadığı on metre boyundaki bir dev’in nasıl alt edildiğini zikretmektedir.³²

M.Ö. 614 yılında Dilerin, Wei Beyliğine, 611'de Rongların Chu Beyliğine, 606, 605 ve 603 yıllarında Kızıl Dilerin arda arda Qi Beyliği'ne ve 602'de Jin üzerine akınlar yaptıkları görülmektedir. M.Ö. 601'de Dilerin bir boyu olan Ak Diler Jin Beyliği ile birlikte Qin Beyliği'ne saldırır. Jin Beyliği bir yandan diğer beylikler üzerindeki gücünü ve baskısını artırırken öte yandan Diler arasındaki ilişkilerden yararlanmaya çalışmakta ve onları kendi yanına çekmeye çalışmaktadır. Zuozhuan'da şöyle yazmaktadır; “Di Boyları, Kızıl Dilerin baskısından korktukları için Jin Beyliğinin teklifini kabul etmişlerdir. Güz aylarında Diler ile görüşmeler yapılmış ve işbirliğine

³¹ Konfüçyüs'ün Lu Beyliğinden olduğu ve incelediğimiz komentari metinlerin aslı olan Chun Qiu'nun da onun tarafından derlendiği düşünülürse saldırı hakkında yorumun olmaması oldukça şaşırtıcıdır.

³² Zuozhuan: 66, Gongyang: 32, özellikle Guliang: 30

başlanmıştır”³³ Sarayda Dileri kendilerine bağlamak isteyen memurlar önünde bulunmuşlar ancak “erdemli yönetimin sağlanması durumunda Dilerin kendi istekleriyle gelip saraya bağlanacakları yönünde karar alınmıştır. (Zuozhuan: 66) Bu da yine göçebe halkların Çin beyliklerinin otoritesini tanımadığına işaret etmektedir.

Süreç Dilerin siyasette sağlam bir konumda olduklarını göstermektedir. Artık Diler dağınık savaş birlikleri olarak değil düzenli yapılarıyla güçlü iktidar odakları olarak tanınmaya başlanmaktadır. M.Ö. 594 yılına ait kayıtlarda Dilerde yönetimin el değiştirdiğinden söz edilmekte, Zhou Hanedanı’na bağlı çeşitli beyliklerde yaşananlara benzer iç dinamikler ve hareketliliğe paralel Dilerin örgütlü bir yapıda olduğu resmedilmektedir. (Zuozhuan: 87) Buna ilişkin Gongyang metni, Dilere verilen unvandan söz açmakta ve şu yorumu yapmaktadır; “Dilerin Beyi Lu Zi’ya neden “zi” unvanı ile hitap edilmektedir? Çünkü [böylelikle] O yüceltilmiştir...”³⁴ “...O, Yi ve Dilerden ayrı tutulmuş ve fakat henüz Merkezi Topraklara bağlanmamıştır” (Gongyang: 39) Söz konusu iktidar değişikliğini takiben Jin Beyliği Dilerin üzerine yürümüş ve Kızıl Dileri mağlup etmiştir. (Zuozhuan: 87) Ertesi yıl Jin Beyliği, Dilerin Lu boyunu yendikten sonra sırasıyla Jia Shi, Liu Yü ve Du Chen boylarına da saldırmıştır. Dilerin kendi aralarındaki iktidar kavgası Jin ve Wei Beyliklerine hareket imkânı sağlamış ve yaklaşık beş yıllık süre zarfında Jia Shi, Lu Shi, Du Chen ve Cang Gao Ru boyları üzerine Jin ve Wei Beyliklerinin saldırıları görülmüştür.

Savaşlar sonucunda Dilerin Kuzeye çekildiğini ve Çin Beylikleri üzerindeki etki ve güçlerini kaybettiklerini öğreniyoruz. Bunun yanında ilk kez olarak Ak Di ve Kızıl Di adlarıyla tanıdığımız Dilerin farklı boylardan teşekkül birlikler olduklarını görmekteyiz. Göze ilk çarpan değişim daha önce yaşanan savaşlar sonunda Dilerin hâkim konumunun değişmesiyle birlikte metinlerde Dilere ilişkin olarak tasviri ve farazi olmayan, somut ve detaylı bilginin verilmesidir. Bir önemli detay da Kızıl Diler ile Ak Dilerin kendi içlerinde bir birlik fikrine sahip olduğu izleniminin uyandıran gelişmelerin kaydedilmiş olmasıdır. Çünkü Kızıl Dilerin yenilgiye uğratıldığı bu sürecin hemen ardından Ak Diler, Kızıl Dilerin yerini alarak Jin Beyliği ile mücadeleye girişmektedirler.

M.Ö. 582 yılına ait kayıtlarda Ak Dilerin Qin beyliği ile birlikte hareket ederek Jin Beyliğine saldırdığı kaydedilmiştir. Diplomatik geliş gidişlerin arttığı, bu diplomasi içinde Dilerin de yer aldığı görülmektedir. Zuozhuan’ın

³³ Zuozhuan Wen Gong 11 yılı; M.Ö. 616.

³⁴ Bu ifadenin Törenler Kitabı’nın sağladığı kalıba uygunluğu dikkat çekicidir. Karşılaştırma için bkz. (Liji: 104)

103. sayfasında, Jin Beyinin Qinlere elçi gönderdiği ve Qin Beyi ile görüşen Lü Xiang'ın Jin ile Ak Dilerin akraba olduğunu, aynı zamanda Qin Beyliği ile Dilerin aynı topraklarda yaşayan komşular olduklarını söylediğini öğreniyoruz. Qin Beyinin, Dileri Jin'e karşı kışkırtmaya çalışırken, Diler ile Jin Beyliği (ve muhtemelen diğer beyliklerle) aktif siyasi ilişkiler içinde olduklarını görüyoruz. (Zuozhuan: 103) Nitekim M.Ö. 575 yılına ait kayıtlarda Diler, Jin, Qin ve Chu Beylikleri ile birlikte Çin'deki "en büyük dört güç" arasında kaydedilmiştir. (Zuozhuan: 106-107) Bunun yanında Di adı da diğer beyliklerle beraber ayırım yapılmaksızın yan yana zikredilmekte bu hüküm pekiştirilmektedir. Bahar - Güz Dönemi'nde Diler'in pek çok beylikle ittifak yapmış olmasına karşın göçebe yaşamlarının diğer göçebe halklar ile ortaklaşa hareket etmelerine imkân sağladığı görülmektedir. Di adının en çok Ronglar ile birlikte anılması bu bakımdan anlamlı görünmektedir. Aşağıda Diler ile aynı dönemde tarih sahnesinde bulunan ve siyasi bakımdan onların mirasını aldığını düşündüğümüz Ronglar ele alınmıştır.

3. Ronglar

Rong sözcüğü, yabancı bir halk için kullanılan bir ad olmasının yanında farklı anlamlara da sahiptir. İmin belirgin olan ilk anlamı "savaş aleti"dir. Ancak bu savaş aleti, belirli bir tür alet değil, savaşta kullanılan araç gereçlerin genel adıdır. Aynı şekilde savaşta yararlanılan "askeri birlik" anlamı imin ad olarak kullanımında; "savaşmak" ve "saldırmak" anlamları da fiil olarak bulunmaktadır. Bunlara ek olarak im; "savaş arabası", "ordu", "asker", "savaş" ve "düşman" gibi anlamlar yüklenmiştir. Bir fiil olarak, "saldırmak" anlamının yanında, "kovmak" ve "yardım etmek" gibi çeşitli ve birbirinden uzak anlamları da karşılayan imin 'yabancı' anlamıyla genel kullanımı Klasik Metinler içinde görülebilmektedir. Bahar - Güz Metni ile onun açıklamalı nüshalarında "rong 戎" iminin bu kullanımı özellikle belirgindir. Çok anlamlılığını uzun süre koruyan im, Çin Beyliklerinin Batısında yaşayan ve Tibet halkının ataları sayılan kavimler için özel olarak kullanılmış, daha sonra 'yabancı' anlamını yüklenmiştir. Bu şekilde, diğer anlamları saklı kalmakla birlikte Klasik metinler içinde Çin'in Batısında yaşayan halklar için çokça kullanıldığı anlaşılmaktadır. Sözcüğün anlam genişlemesi ve kullanımının 'yabancı' anlamıyla yaygınlaşması bir tür anlam kaymasına neden olmuş, böylece Rong adı hem Batıda yaşayan halklar için hem de genel olarak 'yabancı' anlamıyla, iki anlamı zaman zaman içi içe girecek biçimde kullanılmıştır.

Belirli yabancı halklara karşılık gelen bir terim olarak "rong" klasik metinlerde çoğunlukla 'Batı' yönü ile birlikte anılmıştır. Özellikle Konfüçyüs'ün derlediğine inanılan Bahar - Güz Kayıtları'nda ve onun

açıklamalı nüshaları olan Zuozhuan, Gongyang Zhuan ve Guliang'da sık sık karşımıza çıkmaktadır. Bu dört metin, Chun Qiu'nun asıl metninin yorumlu nüshaları olduğu için 'Rong' adı bu metinler içinde karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır. Böylece yalın ve kısa cümlelerden ibaret olan orijinal metnin farklı yorumları görülebilecektir.

İlk örnek Bahar - Güz Kayıtları 20'de karşımıza çıkmaktadır. M.Ö. 721 yılında Lu Beyi'nin Ronglar ile yaptığı bir anlaşmaya istinaden Guliang Zhuan'da "Ronglar'la anlaşma yapılırken daha dikkatli olunmalıdır" ifadesi ile görülmektedir. (Guliang: 20) Aynı anlaşmanın devamında vuku bulan olaylar bu anlaşmanın ve Ronglar'la yapılan ittifakın zarar gördüğünü, Rongların, Zhou Sarayı'na bağlı bir bey olan Fan Beyi'ni kaçırarak öldürdüklerini dile getirmektedir. (Chunqiu: 54-55) Buna istinaden Gongyang Nüshası ile Guliang Nüshaları farklı yorumlarla Rong adının kullanımına ilişkin fikir vermektedir. Gongyang'da, kaçırılan Fan Beyi'nin Zhou Hanedanı'na tabi yüksek bir memur olduğu ve bu yüzden Ronglar'ın "bandolu ordu ile" ona saldırdıkları yazmaktadır. Böylelikle belki de kendi güçlerini göstererek Çin'de iktidara talip oldukları yorumu getirilmekte ve "Çin'in yabancılara ellerine bırakılmaması gerektiği, [ne olursa olsun] onlar tarafından yönetilemeyeceği" vurgulanmaktadır. (Gongyang: 55) Guliang Nüshası daha ilginç bir yorum yapmaktadır; ona göre bu bölümde geçen Ronglar, Rong Kavmi değil Wei Beyliği'nden askerlerdir. Guliang, bu kısımda Wei Beyliği'ni kasten Rong adının kullanılmasının kasıtlı olduğunu belirtmekte; bunun ise, sarayın üst düzey bir memur olan Fan Beyi'ne saldırmalarından dolayı onları küçümsemek için kullanıldığını dile getirmektedir. (Guliang: 54).

Bu olaya ilişkin iki metnin birbirinden farklı yorumları içinde Rong adının kimler için kullanıldığı Guliang'ın yorumunda daha belirginken Gongyang yorumu o kadar açık değildir. Öyle ki Gongyang'da 'yabancı karşıtı' yaklaşım yalnızca Ronglar söz konusuysen bile; "Çin'in Yi ve Diler'in yönetimine bırakılmayacağı" ifadesiyle Ronglar'ın, Yiler ve Diler'le özdeş tutulduğunu göstermektedir. Gongyang'ın, Rong adını - Guliang'da söylendiği gibi Ronglar aslında Wei Beyliği olsun ya da olmasın- genelleyleyici bir bakış ile totolojiye yöneldiğini göstermektedir. Çoğunlukla Batı yönü ile birlikte anılan Ronglar, Zuozhuan'da, Yin Gong Dokuzuncu Yıla ait kayıtlarda 'Kuzeyli' olarak gösterilmektedirler. (Zuozhuan: 79) Aynı yerde Ronglar'a karşı savaş kaybettikten sonra kaçan Zheng Beyi'nin söylediği cümleler Ronglar'ın savaşçılıktaki maharetleri ve hızlarına bir övgü niteliğindedir: "Ronglar'ın piyadeleri [bile] benim [savaş] arabama yetişip [onu] geçebilirler". (Zuozhuan: 80) Bey'in oğlu ve aynı zamanda Zheng Beyliği'nin şehzadesi olan Tu ise, onların mizaçlarından dem vurmakta ve şöyle demektedir:

[Ronglar] cesur olsalar da dayanıklı değildirler, yağmaya gelir ve hemen giderler. [onları alt etmek için] Beyimin üç pusu kurdurarak beklemesi yeterli olacaktır. Ronglar hafif ama disiplinsizdirler, açgözlü ve birbirlerine [karşı] sadakatsizdirler. Galip geldiklerinde diğerlerine izin vermez ve kaybettiklerinde birbirlerini kurtarmazlar. [Pusuya düştükleri zaman] öndekiler ganimet elde etmek amacıyla saldıracaklar ve pusuyu fark ettiklerinde kaçmaya çalışacaklar; arkadakilere onları kurtarmayacak ve [savaşmaya] devam etmeyecekler. Böylece [onlara günlerini?] göstermiş olacağız. (Zuozhuan: 80)

Aynı yerde Zheng Beyi'nin öneriyi kabul ettiği ve pusunun başarılı olduğu kaydedilmiştir. Bu olay M.Ö. 714'te gerçekleşmiştir ve fakat Gongyang ve Guliang metinlerinde bu olaydan söz edilmemektedir.

M.Ö. 710 yılına ait kayıtlarda Ronglar'la M.Ö. 721 yılında yapılan anlaşmanın tekrarlandığı ve yeni anlaşmanın da daha önceki anlaşmada olduğu gibi Tang adlı yerde³⁵ yapıldığı kaydedilmiştir. (Zuozhuan: 84) Aynı metnin 91. bölümünde ise bu anlaşmayla “eski dostluğun canlandırıldığı” yazmaktadır. Diğer metinler bu olaya yer vermişler fakat yorum yapmamışlardır. Dört yıl sonra ise Zheng ve Qi Beylikleri Ronglar'a karşı bir ordu oluşturarak birlikte hareket etmiş ve onları mağlup etmişlerdir.³⁶ Ronglar'ın müttefiki olan Lu Beyliği'nin bu olaya karışıp karışmadığı bilinmemekle birlikte. Dönemin diplomatik ilişkileri içinde çeşitli türden anlaşma ve ittifakın yer aldığı ve Ronglar'ın bu yapı içinde etkin biçimde rol oynadıkları, ittifaklar kurdukları görülebilmektedir.

Zhuan Gong'un 18. yılına (M.Ö.677) gelindiğinde Lu Beyliği ile Ronglar'ın ilişkileri bozulmuş görünmektedir. Chun Qiu'da küçümseyici nitelikte; “Yazın [Lu] Beyi Rongları Ji Nehri'nin Batısına kovmuştur” ifadesi yer almaktadır. (Chunqiu: 206) Olayla ilgili Zuozhuan'da; “Rongların geldikleri yazılmamıştır [olaylar hakkında bazı gerçekler] saklanmıştır”(Zuozhuan: 208) ifadesi yer alırken, Gongyang'ın yorumları ilginçtir: “[Chun Qiu'da] Çinliler'in Rongları kovaladığı yazmaktadır, bunun sebebi nedir? Bunun sebebi, Ronglar büyük olduğu için öncelikle onlara karşı durmak gerekmektedir” denmektedir. Bu ifade “kovalama”ya ilişkin bir açıklama olmakla birlikte konuya ilişkin kafa karışıklığını gidermekten uzaktır. Yine de Zuozhuan'ın açıklamasıyla birlikte düşündüğümüzde

³⁵ Bugün Shandong Eyaleti'nin Jin Xiang İlçesi'nin Doğusunda yer almaktadır.

³⁶ Bu olayda Ronglar'ın Da Liang ve Shao Liang adında iki komutanının esir edildiği yazmaktadır. (Zuo Zhuan; 113)

Gongyang yorumu, olayın öncesine ilişkin bazı olayların gizlendiğini kabul etmeyi ve belki de “Rongların ‘büyüklüğünün’, ‘koyalama’ ile örtülmüş olabileceğini akla getirmektedir. Guliang’da ise “Rongların, Lu Beyliği’nden uzak durmalarını istediğini” yazmaktadır (Guliang: 208).

M.Ö. 674 yılında Qilerin Ronglar’a saldırdığı yorumsuz olarak geçmektedir (Chunqiu: 214). 670 yılında ise Rongların, Caolar’a saldırdığı Beyin kaçtığı ve bir başkasının Cao Beyliği’nin başına geçtiği kaydedilmiştir. (Chunqiu: 228) Gongyang Nüshası’nda bu olayın öncesinde bir vezirin Cao Beyi’ni uyardığı ve şöyle dediği kaydedilmiştir; “Ronglar kalabalık ve acımasızdırlar, savaşa çıkmayın [onun yerine] bir savunma hazırlayın.” Gongyang bu uyarıyı yapan vezirin erdemli olduğunu da dile getirmektedir. (Gongyang: 228) İki yıl sonra ise Lu Beyi’nin Ronglar’a saldırdığı ve yaz ayında seferden ülkesine döndüğü kaydedilmiştir. Bu olay dört metinde de yorumsuz olarak yer almaktadır. Ronglar, Chun Qiu’da ve metnin yorumlu nüshalarında çoğunlukla belirli bir bölgede yaşayan, göçebe bir yaşam biçimine sahip belirli halklar olarak gösterilmektedir. Bu kısma kadar Rong adının genel bir ifade olarak ‘yabancı’ anlamında kullanımının sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki metnin içinde genel anlamda yabancılardan bahisle, Ronglar söz konusuken dahi Yi ve Di adlarının kullanıldığı görülmektedir (Gongyang: 55).

M.Ö. 665’te meydana gelen bir olay diplomatik açıdan Çin ile Ronglar’ın ilişkilerinin yalnızca savaş ve anlaşmadan ibaret olmadığını göstermesi açısından önemlidir. Zuozhuan’da yer verilen bu olay Jin Beyliği ile Ronglar arasındaki anlaşmazlığın evlilik yoluyla çözüme kavuştuğuna işaret etmektedir.³⁷ Bu olayla birlikte Ronglar’ın Çinliler tarafından daha iyi tanındığına dair kanıtlar getirmek mümkün olmaktadır. Artık Rong adının kullanımı genele ve özele doğru evirilmekte; Rong adı bir yandan kavmin çeşitli boylardan oluştuğu ve bu boyların adlarının daha açık görüldüğü kullanımından; diğer yanda Di Rong ve Rong Man gibi tanım ve tamlamalar içinde genel olarak yabancıları imlediği bağlamlardaki kullanımıyla çeşitlenmektedir.

Ertesi yıla ilişkin kayıtlarda Qi Beyliği’nin Dağ Rongları’na saldırdığı yazılmaktadır. Olayın sebebi olarak ise Dağ Rongları’nın daha önce Yan Beyliği’ne saldırmış olması gösterilmektedir. (Zuozhuan:246) Bu anlamda Çin’de Zhou Hanedanı’na bağlı beylikler arasında bir birlik olduğu

³⁷ Aynı yerde Ronglarla yapılan evlilikten doğan çocuklara toprak ıkta edildiği ve böylece Diler’e karşı güçlü bir duruş sergilendiği de yer almaktadır. Bu, siyaseten yararlı olacak bir stratejik hareket olmakla birlikte bizim açımızdan Diler ile Ronglar’ın ortaklığına vurgu yapmaktadır. Zuozhuan; 239

vurgulanmak istenmektedir (Guliang: 245). Benzer biçimde, Yağız Atlı Ronglar, Köpekli Ronglar ve Dağlı Rongları, Mao Rongları ve Jiang Rongları adlarıyla anılan halklar arasında da benzer ittifakların kurulduğu anlaşılmaktadır. Nitekim metinler içinde ‘Rongların hepsi’, “bütün Ronglar” gibi ifadeler bu anlamda anlaşılabilir. (Zuozhuan: 935, 939, 993, 1006).

M.Ö. 663 yılında Qi Beyi’nin Ronglar üzerine yaptığı seferden galibiyetle döndüğü kaydedilmiştir. Bu galibiyet sonucu elde edilen esirlerin Lu Beyliği’ne armağan edilmesi, Gongyang ve Guliang metinlerinde eleştirilmiştir. Gongyang’da bu davranış Qi Beyi’nin Lu Beyliği’ne karşı bir güç gösterisi olarak değerlendirilirken (Gongyang: 249) Guliang’da, Qi Beyi’nin bu davranışının ‘geleneğe uygun olmadığı’ kaydedilmiş; Zuozhuan’da ise ‘Dört Yilere karşı başarı kazandığında bütün beyler, ganimetleri sadece Zhou Hükümdarı’na hediye edebilirler’ denmiştir. (Zuohuan: 249) Burada Ronglar ‘Dört Yiler’ arasında gösterilmiştir.

Min Gong’un Birinci Yılı’nın başlarında (M.Ö. 661), Diler’in Xin Beyliği’ne saldırımları üzerine yapılan toplantıda, Guan Zhong adında bir danışmanın Qi Beyi’ne söylediği sözler genel olarak yabancılar ve özelde Ronglar hakkındaki genel kanıyı tekrar ortaya koymaktadır. “Ronglar ve Diler çakallar ve kurtlar gibidir, doymak nedir bilmezler; Xialılar [Çinliler ise birbirleriyle] yakın akrabadırlar. [Xin Beyliği’ni yalnız] bırakmamız uygun değildir” (Zuozhuan: 256). Başka metinlerde de Rongların ve Diler’in vahşi hayvanlarla özdeş tutulmasının örnekleri bulunmaktadır.³⁸ Ronglar’ın ve diğer yabancı halkların hor görüldüğü ifadeler özellikle Gongyang metninde göze çarpmaktadır. Diğer metinlerde geçen ifadeler çoğunlukla ya bir danışmanın ya da bir beyin konuşmalarında yer almaktadır. Öte yandan yabancıların davranış ve tutumlarıyla ilgili genel kanı onların güvenilmez olduğu yönündedir. Fakat metinlere dikkatlice göz gezdirdiğimizde benzer tutarsız ve yanlış addedilen davranışların Zhou yönetimine bağlı beyliklerin yöneticilerinde de ortaya çıktığını görmek; yaşam biçimleri temelde farklı olmakla birlikte yaşam alanları örtüşen ‘yabancılar’ ile ‘Çinlilerin’ arasında ilişkilerin evlilikler yoluyla kurulduğuyla pek bağdaşmamaktadır. Bir örnek bu tür evliliklerin, Çinli – yabancı ayrımı ekseninde karmaşık sonuçlar doğurabileceğini göstermesi açısından önemlidir. Halk tabakasında karşılıklı evliliklere ilişkin elimizde bilgi olmamakla birlikte Çinli soylular ile Ronglar arasında evliliklerin akdedildiği bilinmektedir. Zuo Zhuan, M.Ö. 656 yılına

³⁸ Bu konu üzerine oldukça keskin ve yanlı bir çalışma; “Beasts or Humans: Pre-Imperial Origins of the Sino-Barbarian Dichotomy”, *Mongols Turks And Others: Eurasian Nomads and the Sedentary World* içinde, Leiden, 2004; p.59–67.

ait kayıta, Jin Beyi'nin, Yağız Atlı Ronglar'dan bir kızı kendisine 'baş kadın' olarak aldığı bu kızın Jin Beyi'ni zehirlemek istediği, daha sonra suçu eski eşinden olan oğluna atıp kendi oğullarını uyararak kaçmalarını sağladığı kayıtlıdır. (Zuo zhuan: 256).

Jin Beyi M.Ö. 654 yılında Qu yöresine kaçan oğullarından Yi Wu üzerine bir sefere çıkmış, Yi Wu karşı koyamayacağını görünce Diler'e sığınmak istemiş, danışmanı Xi Rui Liang memleketine sığınmasının daha iyi olacağını söylemiştir. Bu dönemde Diler ve Ronglar Çin siyasetinde gittikçe daha belirgin rol oynamaya başlamışlardır. M.Ö. 649 yılının, "yaz ayında Yang, Ju, Quan, Gu, Jia, Yi ve Luo bölgelerinden Ronglar bir araya gelerek Başkent'e saldırıp Doğu kapısını ateşe vermişler. Hükümdar bir emirname çıkartarak Qin ile Jin Beyliklerini Zhou Hanedanı'nı kurtarmaları için yardıma çağırılmış. Sonbaharda Jin Beyi Rongları bastırılmış, bu da, Hükümdarı Ronglar'dan kurtardı." ifadesi ile Zuo zhuan'da yer almaktadır. Olayın detayları verilmemiştir ve diğer metinler de bu konuda sessizdir.

Bundan sonra Rongların siyasi hareketleri konusunda metinlerde oldukça az bilgi bulunmaktadır. Bunun sebebi Kuzeyde yer alan Dilerin güçlü bir birlik ortaya çıkarmaları ve Güneye doğru hareket ederek diğer göçebe halkları kendi yönetimleri altında toplamaları olabilir. Nitekim ele aldığımız dört metne göre, birkaç yerel olay dışında yaklaşık 80 yıl boyunca Ronglar adeta tarih sahnesinden çekilmişlerdir. M.Ö. 5. yüzyılın ortalarında tekrar gündeme gelirler. Bu süreçte büyük olasılıkla Dilerin başlattığı siyasi hareket içinde erimişlerdir. M.Ö. 569 yılına tarihlenen bir kayıta Jin Sarayı'nda Ronglarla yürütülen ticari ilişkilere ilişkin bir fikir ayrılığına yer verilmiştir. Jin Beyi, Ronglardan gelen Men Le adlı elçiyi huzuruna kabul etmek istemez. Wei Zhuang Beyi ise Rongların getirdiği deri eşyaları almak niyetindedir bu vesileyle bir dostluk anlaşması imzalamak istemektedir. Jin Beyi; "Ronglar sevgi nedir bilmezler ve asla tatmin olmazlar, onlara saldırmak daha akıllıca olacaktır" dediğinde Wei Zhuang;

'Diğer beyler size yeni boyun eğdiler, Chen Beyi ile yeni barış yaptınız. Herkesin gözü üzerinizde, erdemli davranış barışçı tavrı gerektirir. Ronglara saldırırsak, Chu Beyliği de Chen'a saldırmak için bahane bulacak, onları kurtarmak için, [bu defa] bizim gerekçemiz olmayacaktır ve [bu yüzden Chen] bize sırt çevirecektir. [Haklısınız] Ronglar vahşi hayvanlardır [ancak] Ronglar'ı [savaşarak] kazanıp, Çin'i kaybetmek [doğru mudur?]' diyerek yanıt verir. (Zuo zhuan: 116).

Diğer metinlerde yer almayan ve sadece Zuozhuan'da kaydedilmiş olan bu olayda, Rongların Wu Zhong Beyinin unvanı ile kendisiyle ticari ilişkiler kuran Wei Jiang Beyi'nin 'zi' unvanına sahip olmaları ilginçtir. Wei Zhuang'ın kişisel çıkarı doğrultusunda hareket ettiği, göçebelerin de Çin kültür çevresi dışında yer almakla birlikte bu durumu pek önemsemedikleri de anlaşılmaktadır. Bu açıdan baktığımızda fiili siyaset, "erdemli ve ilkeli" yönetimin arka plana itilmesine, Rong ve Di gibi adların birer yafta ve sıfat olarak politik çıkarılara göre farklı yerlerde keyfi bir biçimde kullanılmasına vesile olmaktadır. Söz konusu dönem içinde Çin'deki siyasi retorüğün, siyasi gücün çıkarları doğrultusunda şu ya da bu boyu Rong ve Di gibi adlarla tanımlandığını görülmektedir. Öyleyse metinler içerisinde kısa cümlelerle kaydedilen "Ronglar [ya da Diler], Jin'e saldırdı" gibi ifadelerin de gerçekliği şüpheli hale gelmektedir. Nitekim Di ve Rongların Çin beyliklerinin bazılarıyla ittifaklar kurdukları, akrabalık ilişkisi içine girdikleri, bizzat yönetiminde yer aldıkları bilinmektedir. Bu çerçevede, somut ve çok açık bağlamdaki anlatılar dışında, kısa cümlelerle kaydedilen tarihî olaylardaki Di ve Rong adlarının belki de bu halklara mensup olmayan ve belki de o anda saldırgan bir tutum sergileyen Çin beyliklerinden biri için kullanılmış olabileceğini akla getirmektedir. Nitekim Di Cosmo'da benzer bir şüpheye düşmektedir. Di Cosmo şöyle diyor: "gerçekte Yi ve Diler kimdi? Bu adlar besbelli yabancılara işaret ediyor ama aynı kategori Zhou kültürel ve siyasi sisteminin parçası olan beylikler için de geçerli olmuştu. Örneğin Jin, Qin ve Wu beylikleri en az bir kez bu [Yi ve Di] adıyla anılmışlardı ve bunun sebebi kuralları çiğnemeleriydi" (Di Cosmo: 2002: 100). Chambridge History of China içinde Derk Bodde'da aynı şekilde "barbar komşularından etkilendiği için Qin Devleti barbar bir devlet olarak yaftalanmıştı" diye yazıyor. (1953: 31)

Aynı yerde Rongların, saf oldukları, uygar olmadıkları, mala mülke düşkün oldukları, yerleşik yaşam mevhumuna sahip olmadıkları ve bu yüzden topraklarını sattıkları, yazmaktadır. (Zuozhuan: 116) Öte yandan kişisel çıkarları doğrultusunda Jin Beyi'ni ikna etmeye çalışan Wei Jiang'ın, Ronglara iyi davranmakla sağlanabilecek faydaları sıraladığı da görülmektedir. Bunların arasında belki de en önemlisi, Rongların ticaret yoluyla kontrol altında tutulmasının sınırlara sükûnet getirecek olmasının yanında, diğer beyliklerin, Di ve Ronglarla mücadele konusunda 'korkup' Jin Beyliği'ne bağlı kalmaları ve savaş durumunda asker sevkıyatı hususunda Ronglardan yararlanmak istemeleridir.³⁹ Üç yıl sonrasına

³⁹ Zuozhuan; 117. Daha sonra M.Ö. 562 yılında, Jin Beyi, Wei Jiang'a hediyeler gönderir, gerekçe olarak, Wei Jiang'ın, Rong ve Diğler ile dostluk anlaşması yapması yönündeki eski

tarihlenen bir başka olay, erken dönem tarihçiliğin Çin merkezli bakış açısını göstermektedir:

On dördüncü yılda (M.Ö. 559), Jin Beyliği'nin komutanlarından Fan Xüan Zi, Rongların Beyi Ju Zhi'yi yakaladı. Bir mahkeme kurarak Ju Zhi'yi yargılamaya başladı: 'Qiang Ronglar, eskiden Qin Beyliği'nin baskısından kaçıp bize sığınmışlardı...' '...Eski beyimiz Hui Gong bereketli tarlalarını senin atalarla paylaşmıştı. Şimdilerde diğer beyler eskisi gibi bize bağlı değiller. Bunun sebebi dilimizin bozulmuş olması ve siz Rongları [içimizde] barındırmamızdır. Saray toplantılarına katılmıyorsunuz, iş birliği yapmıyorsunuz. [Bana düşense] sizi yakalayıp [cezalandırmaktır]. Ju Zhi buna karşılık; 'Qin beyi topraklarımıza göz dikip bizi sürmüştü, biz de buraya geldik. Hui Gong bize Güneydeki yaban araziyi verdi. Böylece çakalların yaşadığı, kurtların dolaştığı araziye dikenlerden ve otlardan temizleyerek orada yerleştik. Biz asla başkaldıran olmadık. Bugüne kadar [Jin Beyliğine karşı] görevimizi sürdürdük...' '...Xiao savaşında Jin Kuzeyden biz Güneyden Qin'e karşı mücadele edip, tüm gücümüzü seferber ettik. Daha sonra Jin ordusunun yüzlerce savaşına katıldık ve yönetime hep saygı gösterdik. Şu anda Jin [yönetimi] kendi eksikleri yüzünden diğer beyliklerin bağlılığını kaybetti. Bunun suçunu bize atıyorsunuz. Biz Rongların giyim kuşamları ve yiyecekleri Çin'e benzemez, paramız da, dilimiz de farklıdır. Ama size ne kötülük yaptık? Toplantılara katılmıyoruz ama yine de yolumuzdan şaşmadık' demişti. Bunun üzerine Fan Xüan Zi kendisinden özür dilemişti. (Zuozhuan: 128)

---

telkini sayesinde, kendisinin sahip olduğu gücü ve kazandıklarını sıralar: "Di ve Ronglarla barış içinde yaşamak ülkenin mutluluğudur demektedir (Zuo Zhuan; 126)

Sonuç Yerine

Diler, Kuzey yönü ile özdeşleştirilirken Rongların Çin'in Batısında yaşadıkları kabul edilmektedir. En eski kayıtlar bu halklara istinaden bilgileri bu şekilde vermektedir. Ancak söz konusu halkların hareketli göçebe birlikler oldukları ve "su ve otlakları izleyerek yer değiştirdikleri" düşünülürse coğrafi yönlere bağlı bu tanımlamanın yalnızca ilkel bir referans olduğu anlaşılmaktadır. Aslen "Batılı" olan Rongların Kuzeyde boy gösterdiği, Dilerin Batıya geldikleri, hatta bu halkların kimi boylarının Güneye yerleştiği görülmektedir. Göçebe hareketliliğinin yanı sıra, terimlerin sık sık birbirlerinin yerine kullanıldıklarını akılda tuttuğumuzda, Çinli yazarların "Yi", "Di" ve "Rong" göçebe kültürlerinin ortaklığına özellikle vurgu yaptıkları görülmektedir. Bazı metinlerde göçebeler, düzensizlikleri ve başına buyruk halleriyle tanımlanmış ve hatta vahşi hayvanlar ile bir tutulmuşlardır. Ancak kayıtların yakından incelenmesi onlara atfedilen "açgözlü", "güvenilmez" ve "sözünde durmaz" gibi sıfatların, çoğunlukla öznel yorumlarda yer aldığını göstermektedir.

Yukarıda ele alınan dönemde, daha sonra Hunlar zamanında ve Kuzey-Güney Hanedanlıkları ile Tabgaçlar döneminde yaşanan benzer etnik ve kültürel kaynaşmanın yaşandığı görülmektedir. Bu anlamda "Yi", "Di" "Rong" terimlerinin kötücül çağrışımlarının, Zhou beylikleri ile aralarındaki farklar kadar dönemin siyasi ilişkileriyle de yakından bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır. Göçebe ve çoban halkların, Çin adetlerini benimsemeyen, onların boyunduruğuna girmeyen ve çoğu zaman Çin'deki iktidarı yok sayan yaklaşımları, Hun göçebe birliğinin tarih sahnesine çıkmasıyla birlikte miras alınmıştır. Hunlardan sonra yazılan tarih metinlerinde, yukarıdaki terimlerin yoğun olarak Hunlar için de kullanılmış olması buna işaret etmektedir.

"Yi", "Di" ve "Rong" terimlerinin bileşik kullanımlarının yaygınlaşmasıyla birlikte, bu ifadelerin Qin ve Han Hanedanlıkları döneminde çok net ve açık biçimde "yabancı" anlamını karşıladığı görülmektedir. Fakat bu durum, Hunların tarih sahnesine çıkışıyla birlikte onlar için kullanılan "hu 胡" teriminin, Kuzey, Kuzeydoğu, Kuzeybatı, Batı ve hatta Çin'in iç kesimlerinde yaşayan "yabancı" halkları karşılayan bir "üst terime" dönüşmesi süreci hakkında bize bir fikir vermemektedir. "Hu" tarih sahnesine adeta birden girmiş gibi görünmekte ve semantik olarak da diğer sözcüklerin anlamsal yükünü kısa zamanda bünyesinde toplamışa benzemektedir. Yabancıları anlatmak için kullanılan diğer terimlerin bir şekilde Hunları karşılamakta yetersiz kaldığı ve "Hu" teriminin gelerek onların anlamsal mirasını yüklediği anlaşılmaktadır. Hu terimi ekseninde etimolojik inceleme, sözcüğün kültürel köklerini ve olası anlam yüklerini ortaya koyabilecektir.

Hunların tarih sahnesine çıkışına paralel olarak gelişen bu durum ve Çin nüfus ve coğrafyasında yaşanan dönemsel değişim, terimin tarihsel önemini göstermektedir. Siyasi coğrafyadaki değişim ise Çin Beyliklerinin inşa ettikleri savunma duvarlarının iç-dış ayırımına somut bir sınır getirmesiyle belirginleşmiş görünmektedir. Çin yazınında “sınır: sai 赛” adıyla anılan Çin Seddi’ni oluşturan bu duvarlar, yerleşik ve göçebe halkların kimlik bilinçlerinin gelişmesinde önemli rol oynamış ve Çinliler açısından ‘sınırın dışı’, “öteki”ni tanımlayan bir coğrafi zemini oluşturmuştur. Böylece Çin’in beş alanlı dünya kurgusu (merkez ve dört yön) gerileyerek, Hunlarla birlikte Güney-Kuzey ekseninde yerleşik-göçebe ayrımı temelinde yeniden şekillenen mücadele, yeryüzünde Çin Seddi’nin iki yakası, gökyüzündeysen Samanyolu çizgisi yeni kozmo-politik mücadele alanını tanımlanmıştır.⁴⁰

---

⁴⁰ Bu konu kozmoloji çerçevesinde tartışılan “Eski Çin Metinlerinde Yer-Gök ve Yabancılar” adlı çalışmada ele alınmıştır, kozmoloji ve siyaset ilişkisi için bkz. (Kırilen 2012b: 55-71)

KAYNAKÇA

- BODDE, Derk, (1953) *Harmony and Conflict in Chinese Philosophy*. (A. F. Wright, ed. *Studies in Chinese Thought içinde*). University of Chicago Press. p. 19–81 Chicago.
- CASSIER, Ernst, (2005). *Sembolik Formlar Felsefesi I* (çev. Milay Köktürk). Ankara. Hece Yayınları.
- CHOW, Chuan-Ju, (1946). “The Study of Inscriptions on the Oracle Bones”, *Philobiblon*, Sayı 1., Nanking, s.3-4.
- DI COSMO, Nicola, (2002). *Ancient China and its Enemies: The Rise of Nomadic Power in East Asian History*, Cambridge University Press.
- DI COSMO (ed.) (2011) *Military Culture in Imperial China*. First Harvard University Press.
- DUAN, Yucai 段玉載, (1981). *Shuwen Jiezi Zhu 說文解字注* (Shuowen Sözlüğüne Açıklama). Shanghai Guji Chubanshe. Shanghai.
- EKREM, Erkin, *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Kavimleri* (1995). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- ERYA 爾雅 *Academia Sinica Database* <http://hanchi.ihp.sinica.edu.tw>
- GULIANG Zhuan 春秋穀梁傳 *Academia Sinica Database* <http://hanchi.ihp.sinica.edu.tw>
- HANSHU (Han Tarihi) 漢書 *Academia Sinica Database* <http://hanchi.ihp.sinica.edu.tw>
- HASSAN, Ümit. (2009). *Eski Türk Toplumuna Üzerine İncelemeler*. Ankara. Doğu Batı Yayınları.
- HUANG, Jingui 黄金贵.(1995). *Gudai Wenhua Ciyiji Lei Biankao (GDWHCY)* 古代文化词义集类辨考(*Eski Kültürde Sözvarlığının Tasnifi*).Shanghai Jiaoyu Chubanshe. Shanghai.
- KARLIGREN, Bernhard. (1996). *Grammata Serica Recensa*. SMC Publishing Inc. Taipei.
- KAFESOĞLU, İbrahim. (2013). “Tarihte ‘Türk’ Adı”. *Yeni Türkiye*. Temmuz-Ağustos. Yıl 9, Sayı: 53–54, s. 248–256.
- KIRİLEN, Gürhan. (2012). *Çin Klasik Metinlerinde Yabancılar: Yi, Di, Rong ve Hu Terimleri*. A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- KIRİLEN, Gürhan. (2012b). “Eski Çin Metinlerinde Yer-Gök ve Yabancılar”. *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. C. 52, Sayı 1. s. 53–70.

- LIJI 禮記 *Academia Sinica Database* <http://hanchi.ihp.sinica.edu.tw>
- LOEWE, Michael(ed). (1999). *The Cambridge History of Ancient China*, USA. Cambridge University Pres..
- LUNYU 論語 *Academia Sinica Database* <http://hanchi.ihp.sinica.edu.tw>
- MAOSHI 毛詩 *Academia Sinica Database* <http://hanchi.ihp.sinica.edu.tw>
- MENGZI 孟子 *Academia Sinica Database* <http://hanchi.ihp.sinica.edu.tw/>
- ONAT, Ayşe. (1992). “Eski Orta Asya Kavimlerinin Çin ile olan İlişkileri Hakkında Kısa bir İnceleme”. *DTCF Dergisi*. C:XV, Sayı:26.
- SHANGSHU 尚書 *Academia Sinica Database*.<http://hanchi.ihp.sinica.edu.tw/>
- SHIJI (Tarih Kayıtları) 史記 *Academia Sinica Database*. <http://hanchi.ihp.sinica.edu.tw>
- Yang Feijun, 杨飞骏, *Zhongguo Lidai Minzu Shi, 中国历代民族史 (Çin’de Halkların Tarihi)*, Shanghai, Huayu Chubanshe, 1963.
- YE, Fan. *Houhanshu 後漢書 (Sonraki Han Tarihi) Academia Sinica Database*.<http://hanchi.ihp.sinica.edu.tw>
- WANG, Li. (2011). *Hanyu Shigao 漢語史稿 (Çincenin Tarihi Üzerine)*. Zhonghua Shuju. Pekin.
- WANG, Kaixi 王开玺. (1999). *Gemo Chongtu yu Qutong 隔膜冲突与趋同 (Anlaşmazlık Karşıtlık ve Uzlaş)*. Beijing Shifan Daxue Chubanshe. Pekin.
- YILI 儀禮 *Academia Sinica Database* <http://hanchi.ihp.sinica.edu.tw>
- YU, Ying-shih. (1967). *Trade And Expansion In Han China A Study in the Structure of Sino-Barbarian Economic Relations*, University of California Pres. Berkeley And Los Angeles.
- ZHOULI 周禮 *Academia Sinica Database* <http://hanchi.ihp.sinica.edu.tw>
- ZHOUYI 周易 *Academia Sinica Database*. <http://hanchi.ihp.sinica.edu.tw/>
- ZUOZHUAN 左传 *Academia Sinica Database*.<http://hanchi.ihp.sinica.edu.tw>